THE UNIVERSITY
OF ILLINOIS
LIBRARY
394.3
D18s

Return this book on or before the **Latest Date** stamped below. A charge is made on all overdue books.

University of Illinois Library

MAY -8 1950

MAY 28 1957

DUE: 2-10-88

FEB 03 1988

JAN -2 1964

FEB 19 1979

UIC-REC'D FEB 1 '88

L161—H41

ตำรา ฟ้อน รำ.

The Siamese art of dancing

WITH A PREFACE

BY

H. R. H. PRINCE DAMRONG RAJANUBHAB.

B. E. 2466.

A. D. 1923

LIBRARY
UNIVERSITY OF ILLINOIS.

ตำราฟ้อนรำ

ฉบับเรียบเรียงในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พิมพ์

ในงารพระราชทานเพลิงพระศพ

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก

กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย

ณพระเมรุท้องสนามหลวง

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

รูปภาพทำที่โรงเรียนเพาะช่าง

394.3
D18s

คำนำ

มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า ในงารพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย ณพระเมรุท้องสนามหลวง ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ มีพระราชประสงค์จะทรงสร้างหนังสือสำหรับพระราชทานแจกเนื่องในพระราชกุศลที่ทรงบำเพ็ญ อุทิศพระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ฯ พระองค์นั้น ๒ เรื่อง ให้กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เลือกหาเรื่องหนังสือซึ่งจะเปนประโยชน์ในทางพระสาสนาเรื่อง ๑ ให้เปนประโยชน์เนื่องในวิชานาฏศาสตร คือการฟ้อนรำ ซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัยได้ทรงเอาพระหฤทัยใส่เสาะสืบตำหรับตำราอยู่เปนนิตย์นั้นเรื่อง ๑ กรรมการหอพระสมุด ฯ รับสั่งใส่เกล้า ฯ เลือกได้เรื่องสังคีติยวงศ์เปนหนังสือส่วนข้างพระสาสนา นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย ก็ชอบด้วยพระราชประสงค์ จึงได้จัดการพิมพ์ขึ้นเปนสมุดเล่ม ๑ หนังสือสังคีติยวงศ์เปนอย่างไร แจ้งอยู่ในคำอธิบายข้างต้นหนังสือเรื่องนั้นแล้ว ส่วนเรื่องนาฏศาสตรนั้น ที่ในหอพระสมุดสำหรับพระนครหามีต้นฉบับเปนเรื่อง หนึ่ง เรื่อง เดียวที่พอจะพิมพ์ได้โดยลำพังไม่ จำจะต้องคิดรวบรวมแบบแผนบรรดามีในภาษาไทยและภาษาอื่น ๆ มาแปลปรุงขึ้นใหม่ และจะต้องใช้รูปภาพเปนพื้น จะทำให้สำเร็จได้โดยยาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ดำรัสสั่งเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี เสนาบดีกระทรวงวัง ซึ่งบัญชาการกรม

543309
AUG 19 19..

ศิลปากร กับเจ้าพระยารามราฆพ ผู้สำเร็จราชการมหาดเล็ก ซึ่งบัญชาการกรมมหรศพ ให้ช่วยอุดหนุนกรรมการหอพระสมุด ฯ เพื่อให้การรวบรวมและพิมพ์หนังสือเรื่องนี้สำเร็จดังพระราชประสงค์

ในการเรียบเรียงหนังสือเรื่องตำราฟ้อนรำเล่มนี้ ได้จัดเรื่องเปน ๓ ตอน ตอนที่ ๑ ว่าด้วยตำนานการฟ้อนรำ ในตอนนี้ได้ให้ศาสตราจารย์เซเดส์ บรรณารักษ์ใหญ่หอพระสมุด ฯ ช่วยค้นเรื่องในหนังสือซึ่งมีแปลเปนภาษาฝรั่ง ให้พราหมณ์กุปปุสสวามี อาจารย์ภาษาสันสกฤตในหอพระสมุด ฯ ช่วยค้นตำราในภาษาสันสกฤตที่มีอยู่ในหอพระสมุด ฯ เอาเรื่องมาเรียบเรียง และให้นายบ๋วน อินทุวงศ เปรียญ พนักงารในหอพระสมุด ฯ เปนผู้แปลเปนภาษาไทย ตอนที่ ๒ ว่าด้วยแบบตำราฟ้อนรำของไทย ตำรามีอยู่ในหอพระสมุด ฯ ๒ ฉบับ เปนตำราครั้งรัชกาลที่ ๑ ฉบับหนึ่ง แต่ขาดหายเสียมากไม่บริบูรณ์ มีบริบูรณ์ฉบับ ๑ เปนตำราจำลองขึ้นราวในรัชกาลที่ ๒ ฤๅที่ ๓ แต่เปนภาพร่างไม่งาม เจ้าพระยาธรรมา ฯ จึงให้พระวิทยประจง (จ่าง โชติจิตรกะ) นายช่างเขียนในกรมศิลปากร มาเปนผู้เขียนภาพขึ้นใหม่ พร้อมด้วยขุนประสิทธิจิตรกรรม (อยู่ ทรงพันธุ) ช่างเขียนในหอพระสมุด ฯ ตอนที่ ๓ ว่าด้วยเพลงรำของลคอนและโขน ตอนนี้ต้องใช้ถ่ายรูปตัวลคอนเปนพื้น เจ้าพระยารามราฆพ ได้ให้พระยานัฏกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ครูลคอนหลวง เลือกตัวลคอนในกรมมหรศพ และมาช่วยจัดท่ารำที่ถ่ายรูป ส่วนรูปยักษ์นั้น พระยาพรหมาภิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต)

ซึ่งเคยเปนทศกัณฐ์ดีไม่มีเสมอในสมัยเมื่อยังเล่นโขน ได้มีแก่ใจรับแต่งตัวให้ท่าถ่ายรูปลงในตำรานี้ ส่วนพวกลคอนชาตรีนั้น พระยารัษฎานุประดิษฐ (สิน เทพหัสดินทร ณกรุงเทพ) ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ช่วยจัดส่งหมื่นระบำบรรเลง (คล้าย พรหเมศร) ซึ่งเปนครูลคอนชาตรีมีชื่อเสียงอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราช กับศิษย์ส่งมาให้เปนผู้ชี้แจง ส่วนการช่าง ตั้งแต่ถ่ายรูปทำแม่พิมพ์และพิมพ์รูปทั้งปวงนั้น พระยาอนุสาสนพาณิชยการ (แฉล้ม คุปตารักษ์) ปลัดบัญชาการโรงเรียนเพาะช่าง ซึ่งเคยรับราชการเปนผู้ช่วยอยู่ในสมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ากรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย รับเปนธุระทุกอย่าง ที่สุดในกิจเรื่องตรวจฉบับและจัดการพิมพ์ หลวงพินิจวรรณการ (แสง สาลิตุล) เปรียญ พนักงารการพิมพ์หนังสือในหอพระสมุด ฯ ได้รับเปนธุระแต่ต้นจนปลาย และพระเจนจีนอักษร (สุดใจ ตัณฑากาศ) รับหน้าที่จัดการเย็บสมุด กรรมการหอพระสมุด ฯ ได้อาศรัยอำนาจพระบารมีปกเกล้า ฯ กับทั้งความอุดหนุนของท่านทั้งหลายที่ได้ออกนามมาแล้วนั้น จึงสามารถเรียบเรียงและพิมพ์ตำราฟ้อนรำเล่มนี้สำเร็จได้ดังพระราชประสงค์

ตำราฟ้อนรำเล่มนี้ เปนแรกที่จะได้รวบรวมพิมพ์ขึ้นในหนังสือไทย บางทีจะยังบกพร่องฤๅวิปลาศพลาดพลั้งอยู่บ้าง เพราะเวลาที่ทำมีน้อย แต่กระนั้นก็ดี เชื่อว่าหนังสือเรื่องนี้จะทำให้เกิดประโยชน์ ๓ อย่างนี้เปนแน่แท้ คือ ทำให้ปรากฎวิธีฟ้อนรำของไทยเราแพร่หลาย ทั้งในประเทศนี้และตลอดไปจนในนานาประเทศอย่าง ๑ รักษาตำราของไทย

ให้ถาวรอยู่แก่บ้านเมือง ไม่มีเวลาสายสูญอย่าง ๑ ผู้ที่ได้หนังสือเรื่องนี้ไปคงจะถวายอนุโมทนาในพระราชดำริห์ให้รวบรวมหนังสือเรื่องนี้พิมพ์ขึ้นทั่วหน้าอย่าง ๑

ดำรงราชานุภาพ สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

สารบารพ์

ตอนที่ ๑

อธิบายตำนานการฟ้อนรำ แต่หน้า (๑) ถึง (๗)

รูปพระนาฎราชต่อหน้า (๗) หน้า ๑

รูปท่ารำตามแบบอินเดีย แต่หน้า ๒ ถึง ๘

ว่าด้วยตำราฟ้อนรำของอินเดียต่อภาพหน้า ๘ แต่หน้า (๘) ถึง (๓๗)

ตอนที่ ๒

ว่าด้วยตำรารำของไทย แต่หน้า (๓๘) ถึง(๔๒)

รูปช่างเขียนตำรารำต่อหน้า (๔๒) หน้า ๙

รูปภาพตำรารำของไทย แต่หน้า ๑๐ ถึง ๗๕

ตอนที่ ๓

ว่าด้วยเพลงฟ้อนรำต่อหน้า ๗๕ แต่หน้า(๔๓) ถึง(๔๕)

รูปหมื่นระบำบรรเลงครูลคอนชาตรีต่อ-
หน้า (๔๕) หน้า ๗๖

รูปลคอนชาตรี (โนห์รา) แต่หน้า ๗๗ ถึง ๘๙

รูปพระยานัฏกานุรักษ์ครูลคอนหลวง หน้า ๙๐

รูปนางสาวเสงี่ยม นาวีเสถียร กับรูป-
นายวง กาญจนวิจัน กรมมหรศพ หน้า ๙๑

รูปท่ารำลคอนใน แต่หน้า ๙๒ ถึง ๑๕๗

ว่าด้วยท่าโขนต่อหน้าภาพ ๑๕๗	แต่หน้า(๔๖) ถึง(๔๗)
รูปพระยาพรหมาภิบาลต่อหน้า (๔๗)	หน้า ๑๕๘
ภาพท่ายักษ์	แต่หน้า ๑๕๙ ถึง ๑๗๕
รูปพันเด็กชาเอก สุด คชจันทร์	หน้า ๑๗๖
ภาพท่าลิง	หน้า ๑๗๗ ถึง ๑๙๐

ตอนที่ ๑

อธิบายตำนานการฟ้อนรำ

การฟ้อนรำย่อมเปนประเพณีมีในเหล่ามนุษย์ทุกชาติทุกภาษา ไม่เลือกว่าจะอยู่ณประเทศถิ่นสถานที่ใดในพิภพนี้ คงมีวิธีฟ้อนรำตามวิสัยชาติของตนด้วยกันทั้งนั้น อย่าว่าแต่มนุษย์เลย ถึงแม้สัตวเดรัจฉานก็มีวิธีฟ้อนรำ ข้อนี้จะพึงสังเกตเห็นได้โดยง่าย ดังเช่นสุนัขและไก่กาเปนต้น เวลาใดสบอารมณ์ของมันเข้า มันก็เต้นโลดกรีดกรายทำกิริยาท่าทางได้ต่าง ๆ ก็คือการฟ้อนรำตามวิสัยสัตวนั้นเอง ปราชญ์ผู้คิดค้นหามูลเหตุแห่งการฟ้อนรำจึงลงเนื้อเห็นเปนยุติว่า การฟ้อนรำนี้มูลรากเกิดแต่วิสัยสัตวเมื่อเวทนาเสวยอารมณ์ จะเปนสุขเวทนาก็ตามหรือทุกขเวทนาก็ตาม ถ้าเสวยอารมณ์แรงกล้าไม่กลั้นไว้ได้ ก็แล่นออกมาเปนกิริยาให้ปรากฏ ยกเปนนิทัศนอุทาหรณ์ดังเช่นธรรมดาทารกเวลาอารมณ์เสวยสุขเวทนาก็เต้นแร้งเต้นแฉ่งสนุกสนาน ถ้าอารมณเสวยทุกขเวทนาก็ดิ้นโดยโหยไห้ แสดงกิริยาปรากฏออกให้รู้ว่าอารมณ์เปนอย่างไร ยิ่งเติบใหญ่รู้เดียงสาขึ้นเพียงไร กิริยาที่อารมณ์แล่นออกมาก็ยิ่งมากมายหลายอย่างออกไป จนถึงกิริยาที่แสดงความกำหนัดยินดีมีในกามารมณ์ แลกิริยาซึ่งแสดงความอาฆาฏโกรธแค้นเปนต้น กิริยาอันเกิดแต่เวทนาเสวยอารมณ์นี้นับเปนขั้นต้นของการฟ้อนรำ

ต่อมาอีกขั้นหนึ่ง เกิดแต่คนทั้งหลายรู้ความหมายของกิริยาต่าง ๆ เช่นกล่าวมา ก็ใช้กิริยาเหล่านั้นเช่นภาษาอันหนึ่ง เมื่อ

ประสงค์จะแสดงให้ปรากฏแก่ผู้อื่น โดยจริงใจก็ดี หรือโดยมายาเช่นในเวลาเล่นหัวก็ดี ว่าตนมีอารมณ์อย่างไร ก็แสดงกิริยาอันเปนเครื่องหมายอารมณ์อย่างนั้น เปนต้นว่าถ้าจะแสดงความเสนหา ก็ทำกิริยายิ้มแย้มกริดกราย จะแสดงความรื่นเริงบรรเทิงใจก็ขับร้องฟ้อนรำ จะขู่ให้ผู้อื่นกลัวก็ทำหน้าตาถมึงทึงแลโลดเต้นคุกคาม จึงเกิดแบบแผนท่าทางที่แสดงอารมณ์ต่าง ๆ อันเปนต้นของกระบวนฟ้อนรำขึ้นด้วยประการฉนี้ นับเปนขั้นที่สอง

ต่อมาอีกชั้นหนึ่ง เกิดแต่มีผู้ฉลาดเลือกเอากิริยาท่าทางซึ่งแสดงอารมณ์ต่าง ๆ นั้น มาเรียบเรียงสอดคล้องติดต่อกันเปนกระบวนฟ้อนรำให้เห็นงามก็ต้องตาติดใจคน จึงเกิดมีกระบวนฟ้อนรำขึ้น นับเปนขั้นที่สาม ความเช่นกล่าวมานี้เปนสามัญแก่มนุษย์ทั้งปวงทั่วทุกชาติทุกภาษา จึงเกิดมีประเพณีการฟ้อนรำตามกระบวนซึ่งพวกของตนเห็นว่างามด้วยกันทุกประเทศ

อันประเพณีการฟ้อนรำจะเปนแต่สำหรับฝึกหัดพวกที่ประกอบการหาเลี้ยงชีพด้วยรำเต้น เช่นโขนลคอนเท่านั้นหามิได้ แต่เดิมมาย่อมเปนประเพณีสำหรับบุคคลทุกชั้นบรรดาศักดิ์ และมีที่ใช้ไปจนถึงการยุทธและการพิธีต่าง ๆ หลายอย่าง จะยกตัวอย่างแต่ประเพณีการฟ้อนรำที่มีมาในสยามประเทศของเรานี้ ดังเช่นในตำราคชศาสตรซึ่งนับถือว่าเปนวิชาชั้นสูงสำหรับการณรงค์สงครามแต่โบราณ ใครหัดขี่ช้างชนก็ต้องหัดฟ้อนรำให้เปนสง่าราศีด้วย แม้พระเจ้าแผ่นดินก็ต้องทรงฝึกหัด มีตัวอย่างมาจนในรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระบาทสมเด็จ ๆ พระจุลจอมเกล้าเจ้า

อยู่หัวทรงศึกษาวิชาคชศาสตรต่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ก็ได้ทรงหัดฟ้อนรำ ได้ยินว่าเคยทรงรำพระแสงของ้าวบนคอช้างพระที่นั่ง เป็นพุทธบูชาเมื่อครั้งเสด็จพระพุทธบาทตามโบราณราชประเพณี เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๔๑๕ การฟ้อนรำในกระบวนยุทธอย่างอื่นเช่นตีกระบี่กระบอง ก็เป็นวิชาที่เจ้านายต้องทรงฝึกหัดมาแต่ก่อน ส่วนกระบวนฟ้อนรำในการพิธี ยังมีตัวอย่างทางหัวเมืองมณฑลภาคพายัพ ถ้าเวลามีงารทำบุญให้ทานเป็นการใหญ่ ก็เป็นประเพณีที่เจ้านายตั้งแต่เจ้าผู้ครองนครลงมาที่จะฟ้อนรำ เป็นการแสดงโสมนัสศรัทธาในบุญทาน เจ้านายฝ่ายผู้หญิงก็ย่อมหัดฟ้อนรำ และมีเวลาที่จะหัดฟ้อนรำในการพิธีบางอย่างจนทุกวันนี้ ประเพณีต่าง ๆ ดังกล่าวมา ส่อให้เห็นว่าแต่โบราณย่อมถือว่าการฟ้อนรำเป็นส่วนหนึ่งในการศึกษา ซึ่งสมควรจะฝึกหัดเป็นสามัญทั่วทุกชั้นบรรดาศักดิ์สืบมา

การที่ฝึกหัดคนแต่บางจำพวกให้ฟ้อนรำ ดังเช่นเล่นระบำหรือรำลคอนนั้น คงเกิดแต่ประสงค์จะใคร่ดูกระบวนฟ้อนรำ ว่าจะงามได้ถึงที่สุดได้เพียงไร จึงเลือกสรรคนแต่บางเหล่าฝึกฝนให้ชำนิชำนาญเฉพาะการฟ้อนรำ สำหรับแสดงแก่คนทั้งหลาย ให้เห็นว่าการฟ้อนรำอาจจะงามได้ถึงเพียงนั้น เมื่อสามารถฝึกหัดได้สมประสงค์ ก็เป็นที่ต้องตาติดใจคนทั้งหลาย จึงเกิดมีนักรำขึ้นเป็นพวกหนึ่งต่างหาก แต่ที่จริงวิชาฟ้อนรำก็มาแต่แบบแผนอันเดียวกัยที่เป็นสามัญแก่คนทั้งหลายทุกชั้นบรรดาศักดินั้นเอง

ตอนที่ ๓

กระบวนฟ้อนรำที่ไทยเราใช้เป่นแบบแผนในประเทศนี้เป่นสองอย่าง อย่างหนึ่งเป่นกระบวนฟ้อนรำของประชาชนในพื้นเมือง เช่นที่ราษฎรรำซุยหรือรำเล่นแม่ศรีและรำเพลงเกี่ยวเข้า เหล่านี้เห็นจะเป่นกระบวนแบบรำของชนชาติไทยมาแต่ดึกดำบรรพ์ กระบวนรำอีกอย่างหนึ่ง เช่นที่ใช้ในการพิธีตลอดลงมารนที่เล่นระบำและโขนลคอนนั้น ได้แบบอย่างมาแต่อินเดีย พวกพราหมณ์ที่เข้ามาเป่นครูบาอาจารย์ของชาวประเทศนี้แต่โบราณนำแบบแผนเข้ามาฝึกหัดให้ เพราะชาวอินเดียเขาถือว่าการฟ้อนรำเป่นของพระเป่นเจ้าได้ทรงคิดประดิษฐ์ขึ้น แล้วสั่งสอนแก่มนุษย์ให้ฟ้อนรำเพื่อเป่นสวัสดิมงคล ใครฟ้อนรำหรือให้มีการฟ้อนรำตามเทวบัญญัติ ก็ชื่อว่าจะได้รับประโยชน์และจะได้ไปสู่สุคติเป่นเบื้องหน้า

ตำราฟ้อนรำที่พราหมณ์ชาวอินเดียนำเข้ามาฝึกสอนในสยามประเทศนี้ เรียกชื่อว่า "นาฏศาสตร" ว่าเป่นของพระภารตฤาษีแต่งขึ้นไว้ อ้างว่าพระอิศวรเป่นเจ้าเป่นครูเดิมของการฟ้อนรำ มีเรื่องราวกล่าวถึงเรื่องพระอิศวรทรงตั้งตำราฟ้อนรำอยู่ในโกยิลปุราณะ ว่าในสมัยกาลครั้งหนึ่งมีฤาษีพวกหนึ่งตั้งอาศรมอยู่กับภรรยาที่ในป่าตารกะ อยู่มาฤาษีพวกนั้นประพฤติอนาจารฝ่าฝืนเทวบัญญัติไม่ยำเกรงพระเป่นเจ้า พระอิศวรทรงขัดเคือง จึงชวนพระนารายณ์เสด็จลงมายังมนุษย์โลก เพื่อจะทรมานฤาษีทรยศพวกนั้น พระอิศวรทรงแปลงพระองค์เป่นโยคีหนุ่ม ให้พระนารายณ์แปลงเป่นภรรยาสาว มีสิริรูปน่าพิศวาสทั้งสองพระองค์

ตรงไปสู่ป่าตารกะนั้น พวกฤาษีเห็นเข้าก็พากันเกิดกำหนัดลุ่มหลงรักใคร่นางนารายณ์ ฝ่ายภรรยาของพวกฤาษีก็พากันลุ่มหลงรูปทรงของโยคีอิศวร เกิดวิวาทกันเปนโกลาหลด้วยอำนาจราคจริต แต่พยายามเกี้ยวพาลอย่างใดก็ไม่สมปราถนา จนพวกฤาษีเกิดโทษะพากันสาปสรรพระเปนเจ้าทั้งสองพระองค์ก็หาเปนอันตรายไม่ พวกฤาษีจึงนฤมิตรเสือขึ้นจะให้กัดกินโยคีกับภรรยา พระอิศวรก็ฆ่าเสือนั้นถลกเอาหนังทำจัมขันธ์เสีย นฤมิตรนาคขึ้นจะให้พ่นพิษทำอันตราย พระอิศวรก็จับเอานาคไปทำสายสังวาลเสีย พวกฤาษีก็มิรู้ที่จะทำอย่างไรต่อไป พระอิศวรเห็นว่าพวกฤาษีสิ้นฤทธิแล้ว จึงทรงฟ้อนรำทำปาฏิหาริยขณะนั้นมียักษ์ค่อมตนหนึ่ง ชื่อ มุยะกะละ (เราเรียกว่า อสุรมูลาคนี) ตรากมาช่วยพวกฤาษี พระอิศวรก็เอาพระบาทข้างหนึ่งเหยียบยักษ์ค่อมนั้นไว้แล้ว ทรงฟ้อนรำต่อไปจนหมดกระบวน พวกฤาษีก็สิ้นทิษฐิยอมรับผิด ทูลขอขมาโทษแก่พระเปนเจ้าทั้งสอง

เมื่อทรมานฤาษีสำเร็จแล้ว พระอิศวรเสด็จกลับคืนไปยังเขาไกรลาส พระนารายณ์ก็เสด็จกลับคืนไปยังเกษียรสมุทร์ ครั้งนั้นพระยาอนันตนาคราชได้โดยเสด็จพระเปนเจ้าเมื่อไปปราบพวกฤาษี ได้เห็นพระอิศวรทรงฟ้อนรำงามพิศวงติดใจ ครั้นตามพระนารายณ์กลับไปถึงเกษียรสมุทร์ ยังอยากจะใคร่ดูพระอิศวรทรงฟ้อนรำอีก จึงทูลวอนพระนารายณ์ ๆ ตรัสว่าที่จะให้ไปทูลเชิญพระอิศวรทรงฟ้อนรำอีกนั้นไม่ได้ ถ้าพระยาอนันตนาคราชอยากจะดูฟ้อนรำอีก ก็จงไปตั้งตะบะกิจ

พิธีบูชาที่เชิงเขาไกรลาส ให้พระอิศวรทรงพระเมตตาประทานพร จึงทูลขอพรให้ได้ดูทรงฟ้อนรำตามประสงค์ พระยาอนันตนาคราชก็ทำตามพระนารายณ์ทรงแนะนำ ด้วยอำนาจตะบะกิจพิธีของพระยาอนันตนาคราช ร้อนถึงพระอิศวรก็เสด็จลงมาประทานพร ว่าแล้วแต่จะต้องการสิ่งอันใดให้เลือกเอา จะทรงประสาทให้สมประสงค์ พระยาอนันตนาคราชกราบทูลว่า สิ่งอันใดบรรดามีในไตรภพนั้นไม่อยากได้ทั้งนั้น ขอประทานพรข้อเดียวแต่ให้ได้เห็นพระเปนเจ้าทรงฟ้อนรำอีกสักครั้งหนึ่ง พระอิศวรก็รับคำ และตรัสว่าจะลงไปรำให้ดูในมนุษย์โลก ณตำบลจิทัมพรัม อันเปนที่ท่ามกลางโลก ครั้นถึงวันกำหนดพระอิศวรก็เสด็จลงมายังตำบลจิทัมพรัม พร้อมด้วยเทพนิกรเปนบริวาร ทรงนฤมิตรสุวรรณศาลาขึ้นแล้ว ฟ้อนรำตามที่ได้ประทานพรแก่พระยาอนันตนาคราชไว้อีกครั้งหนึ่ง

ในสมัยกาลอื่นอีก พระอิศวรเปนเจ้าเสด็จประทับอยู่ท่ามกลางเทวสภาบนเขาไกรลาส มีพระประสงค์จะทรงแสดงการฟ้อนรำให้เปนแบบฉบับ จึงเชิญพระอุมาให้ประทับเปนประธานเหนือสุวรรณบัลลังก์ ให้พระสรัสวดีดีดพิณ ให้พระอินทรเป่าขลุ่ย ให้พระพรหมตีฉิ่ง ให้พระลักษมีขับร้อง และให้พระนารายณ์ตีโทน พระอิศวรทรงฟ้อนรำ ให้เทพยดาและฤาษีคนธรรพยักษนาคทั้งหลายซึ่งขึ้นไปเฝ้าได้ชมอีกครั้งหนึ่ง ทำนองที่กล่าวดูเหมือนพระฤาษีนารทจะได้รับเทวบัญชาให้มาแต่งตำรารำสั่งสอนแก่เหล่ามนุษย์เมื่อพระอิศวรทรงฟ้อนรำในครั้งนี้

อาศรัยเรื่องตำนานดังกล่าวมา พวกชาวอินเดียถือว่าที่เมืองจิทัมพรัมอันอยู่ในประเทศอินเดียข้างฝ่ายใต้ (ในมณฑลมัทราฐ) เปนที่พระอิศวรได้เสด็จลงมาแสดงตำราฟ้อนรำในมนุษย์โลก ครั้นนานมาก็คิดสร้างเทวรูปพระอิศวร ปางเมื่อทรงแสดงการฟ้อนรำ เรียกว่า "นาฏราช" (เราเรียกเทวรูปเช่นนี้ว่า ปางปราบอสุรมูลาคนี) แล้วถ่ายแบบกันสร้างต่อออกไปแพร่หลาย แม้ในประเทศเรานี้ก็มีมาก เพราะพวกพราหมณ์ที่มาเปนครูบาอาจารย์ในประเทศนี้ มาแต่อินเดียข้างฝ่ายใต้เปนพื้น ที่เมืองจิทัมพรัมนั้นเดียวนี้ยังมีเทวสถานแห่งหนึ่งสร้างไว้แต่เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ ลายเครื่องประดับซุ้มจำหลักเปนรูปพระอิศวรทรงฟ้อนรำครบทั้ง ๑๐๘ ท่า ตามที่มีในตำราของพระภารตฤาษี รูปท่ารำพระอิศวรที่ปรากฏอยู่ณเทวสถานเมืองจิทัมพรัม พนักงารในรัฐบาลมณฑลมัทราฐได้คัดมาพิมพ์ไว้ในหนังสือรายงารตรวจของโบราณเมื่อ ค.ศ.๑๙๑๔ มีฉบับอยู่ในหอพระสมุด ฯ จึงได้จำลองรูปภาพเหล่านั้นและแปลคำอธิบายซึ่งมีอยู่ในหนังสือนาฏศาสตร มาพิมพ์ไว้ในสมุดเล่มนี้ด้วย

เสียดายอยู่หน่อย ด้วยรูปภาพท่ารำของพระอิศวรที่กล่าวนี้ ในต้นฉบับเดิมไม่ครบและไม่สู้งามด้วย เมื่อจะพิมพ์หนังสือครั้งนี้ได้มีจดหมายไปถามหารูปถ่ายในประเทศอินเดีย ได้รับตอบมาว่ารูปถ่ายหามีไม่ เพราะซุ้มเทวสถานที่เมืองจิทัมพรัมนั้นทรงสูง และอยู่กลางสิ่งอื่น ๆ สร้างล้อมรอบไว้ใกล้ชิด ไม่มีที่ตั้งกล้องถ่ายรูป จึงได้แต่เขียนจำลองมาดังเช่นได้พิมพ์ไว้ต่อไปนี้

๑

พระนาฏราชพระอิศวรฟ้อนรำ

ท่ารำของพระอิศวร ๑_๑๕

๑๖

๑๗

๑๘

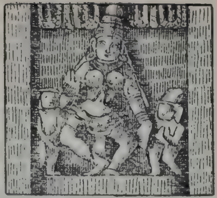
๑๙

๒๐

๒๑

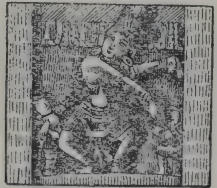
๒๒

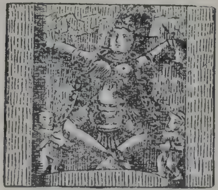
๒๓

๒๔

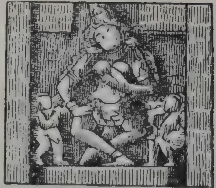
๒๕

๒๖

๒๗

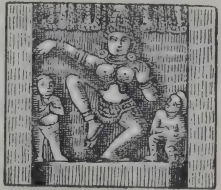
๒๘

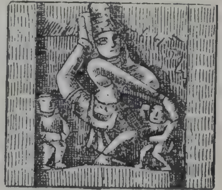
๒๙

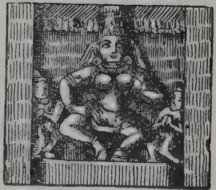
๓๐

ท่ารำของพระอิศวร ๑๖_๓๐

๓๑

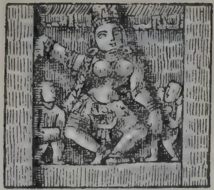
๓๒

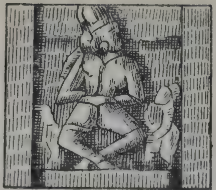
๓๓

๓๔

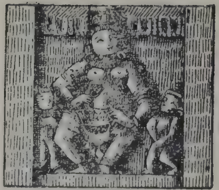
๓๕

๓๖

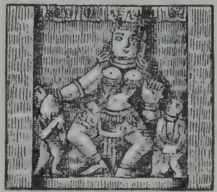
๓๗

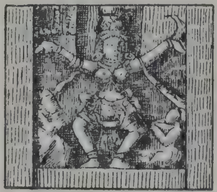
๓๘

๓๙

๔๐

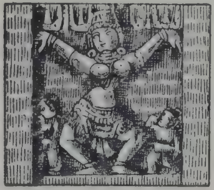
๔๑

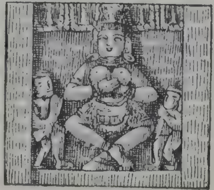
๔๒

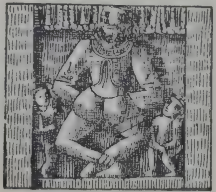
๔๓

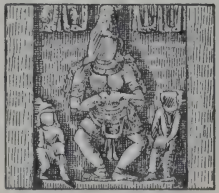
๔๔

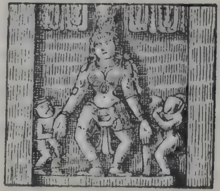
๔๕

ท่ารำของพระอิศวร ๓๑_๔๕

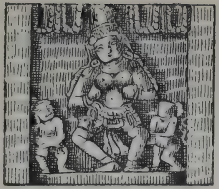
๔๖

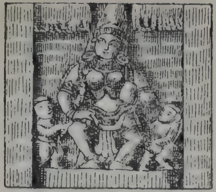
๔๗

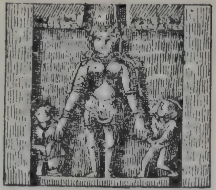
๔๘

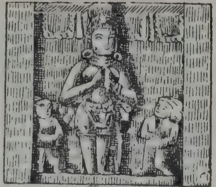
๔๙

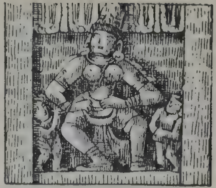
๕๐

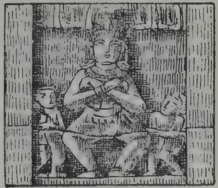
๕๑

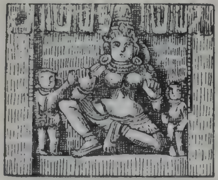
๕๒

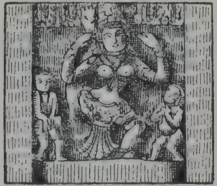
๕๓

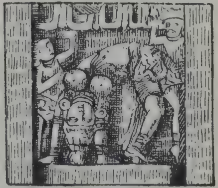
๕๔

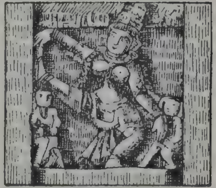
๕๕

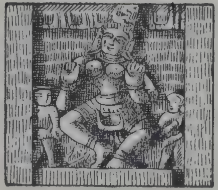
๕๖

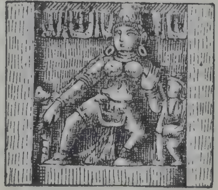
๕๗

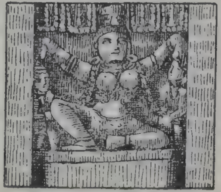
๕๘

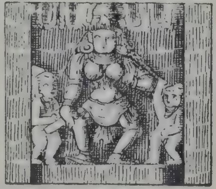
๕๙

๖๐

ท่ารำของพระอิศวร ๔๖_๖๐

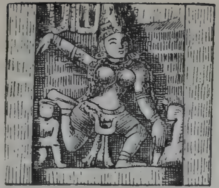
๖๑
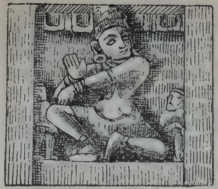
๖๒

๖๓

๖๔

๖๕

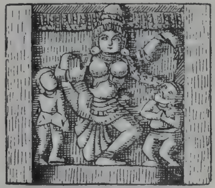
๖๖

๖๗
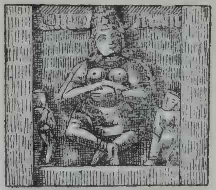
๖๘
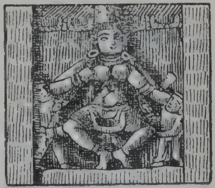
๖๙
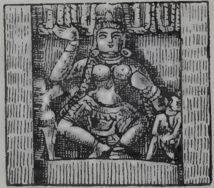
๗๐

๖

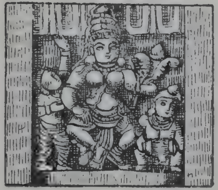
๗๑
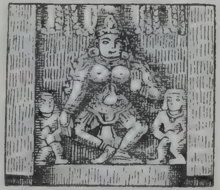
๗๒

๗๓
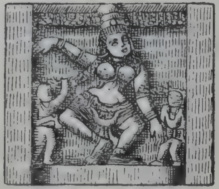
๗๔
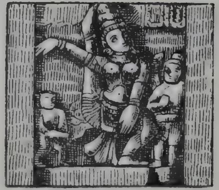
๗๕

ท่ารำของพระอิศวร ๖๑_๗๕

๗๖

๗๗

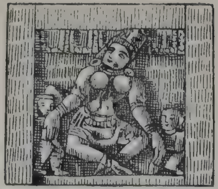
๗๘

๗๙

๘๐

๘๑

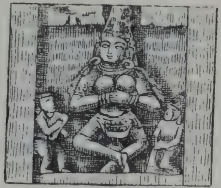
๘๒

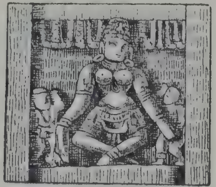
๘๓

๘๔

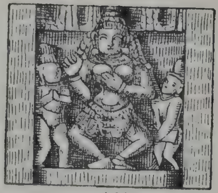
๘๕

๘๖

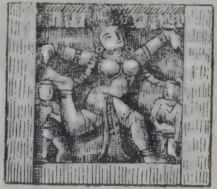
๘๗

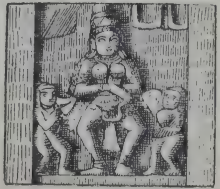
๘๘

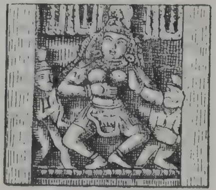
๘๙

๙๐

ท่ารำของพระอิศวร ๗๖_๙๐

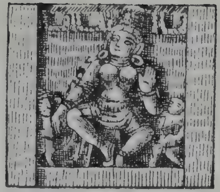

๙๑

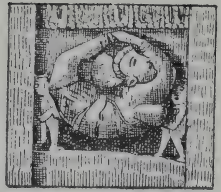

๙๒

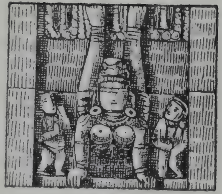

๙๓

ฉ

ท่ารำของพระอิศวร ๙๑_๙๓

UNIVERSITY OF ILLINOIS

ว่าด้วยตำราฟ้อนรำของอินเดีย

ในตำรานาฏศาสตรว่า ท่ารำเปนมูลมี ๓๒ ท่า เอาท่าเหล่านั้นมาติดต่อประสมกัน เปนท่าต่าง ๆ ขึ้น รวมเปน ๑๐๘ ท่า บัญญัติชื่อสำหรับเรียก และมีคำอธิบายบอกไว้ ดังแปลจากภาษาสันสกฤตพิมพ์ไว้ต่อไปนี้

กิริยาเบื้องต้นในการฟ้อนรำ

ธรรมดาการฟ้อนรำ เอว, เข่าและศอกจะต้องอยู่ตามปรกติก่อนเสมอ บ่าผึ่งผาย อกแอ่นตึง อาการเหล่านี้ เรียกว่า เสาษฐวม คือท่ายืนตรง

สถานที่และการเคลื่อนไหวอวัยวะเหล่านี้ รวมทั้งการเคลื่อนเท้าด้วย ผู้เต้นรำต้องได้เรียนรู้มาแล้วในเวลาฝึกหัด

ในขณะที่เต้นรำมือทั้งสองมีเวลาที่รวมกันคืออยู่ในอาการเช่นเดียวกันน้อยที่สุด

โดยมากในขณะที่เต้นรำมือซ้ายมักจะประทับที่หน้าอกก่อน มือขวาเหยียดไปตามเท้าคือห้อยอยู่ตามปรกติ (ซึ่งปรากฏอยู่แล้วตามรูปต่าง ๆ แทบทุกรูป)

ท่าฟ้อนรำต่าง ๆ

๙๓ ท่านี้ตรงกับรูปพระอิศวรที่จิทัมพรัม

รูปที่ ๑ "วฺฤศฺจิกเรจิตมฺ"

ท่าแมลงป่องยกหาง

การแสดงคือ – งอเท้าไปข้างหลังเหมือนหางแมลงป่อง, ยกมือขึ้นไขว้กัน, และเหยียดออกไป, ลดมือทั้งสองลงแล้วและกลับยกขึ้นไปอีก

รูปที่ ๒ "วฺฤศฺจิกมฺ"

ท่าแมลงป่อง

การแสดงคือ – ยกมือทั้งสองขึ้นไว้ในระหว่างแขนและศีร์ษะ, งอเท้าไปข้างหลังเหมือนหางแมลงป่อง, และแอ่นหลัง

รูปที่ ๓ "วฺยํสิตมฺ"

ท่าไม่สมหวัง

การแสดงคือ – ใช้เข่าขวายื่นไปข้างหน้า, เหยียดเท้าซ้ายไปข้างหลังแล้วยกมือทั้งสองขึ้นประสานกันที่หน้าอก, ลดมือทั้งสองลงแล้วและกลับยกขึ้นอีก

รูปที่ ๔ "ปารฺศฺวนิกุฏฺฏกมฺ"

ท่าซอยเท้าข้างเดียว

การแสดงคือ— เอาฝ่ามือทั้งสองไขว้กันที่ข้างซ้าย คือยกมือซ้ายขึ้นและเอามือขวาประทับลงไปที่มือซ้าย, แล้วซอยเท้าขวาอยู่ไปมา

รูปที่ ๕ "ลลาฏติลกมฺ"

ท่าเจิมหน้าผาก

การแสดงคือ— ยกเท้าขวาไปข้างหลัง, และงอตวัดข้ามศีร์ษะจนใช้นิ้วแม่เท้าจดที่หน้าผากได้, เท้างออยู่ข้างหลังอย่างหางแมลงป่อง

รูปที่ ๖ "กฺรานฺตกมฺ"

ท่าก้าวเท้ายาว

การแสดงคือ— ซัดเท้าขวาไปข้างหลัง, ใช้เท้าซ้ายก้าวไปข้างหน้าอย่างเต็มก้าว, แล้วยกมือทั้งสองขึ้นทำท่าห้าม

รูปที่ ๗ "กุญฺจิตมฺ"

ท่างอแขน

การแสดงคือ— ใช้เท้าซ้ายให้เข่าออกไปข้างหน้า, เท้าขวาพับไปข้างหลัง, งอมือขวาเข้าจนใช้ฝ่ามือประกบฝ่ามือข้างซ้ายซึ่งยกขึ้นคอยรับอยู่ได้

รูปที่ ๘ "จกฺรมณฺฑลมฺ"
ท่าม้วนกลม (จักรมณฑล)

การแสดงคือ— ใช้มือทั้งสองกดลงริมปลายเท้าแน่นดีแล้ว, โก่งขาทั้งสองออก, และงอตัวให้หลังโกง

รูปที่ ๙ "ภฺรมรกมฺ"
ท่าแมลงภู่

การแสดงคือ— เอาเท้าขวายกขึ้นไขว้เท้าซ้าย, แล้วส่ายไปมา และในเวลาเดียวกันนี้เอามือทั้งสองกอดประสานกันไว้ และทำให้ ตุริก (ก้นกบ) ส่ายอยู่ไปมา.

รูปที่ ๑๐ "จตุรมฺ"
ท่าเร็ว

การแสดงคือ— เอาแขนซ้ายซัดไปทางแขนขวา, และยกแขนขวางอขึ้นไปข้างบนโดยเร็ว, ในเวลาเดียวกันนี้ใช้เท้าขวาขยับไปมา, (ที่เรียกว่าท่าเร็วนั้นคือในระหว่างที่แสดงนั้นใช้ นิ้วหัวแม่มือของมือซ้ายงอจดที่นิ้วกลางไว้แน่นและเหยียดนิ้วก้อยตรงออกไป

รูปที่ ๑๑ "ภุชงฺคาณจิตกมฺ"
ท่านาคขด

การแสดงคือ— ยกเท้าขวาย้ายไปข้างซ้าย เอี้ยวตัวไปด้วย และทำให้เท้าสั่นเทิ้มอยู่, แขนขวาเหยียดตรงไปทางขวาให้ปลายแขนต่ำ กางแขนซ้ายออกไปแต่ชี้ขึ้นเบื้องสูงเหมือนกับเถาวัลย์เลื้อย.

รูปที่ ๑๒ "ทณฺฑกเรจิตมฺ"
ท่าแกว่งไม้

การแสดงคือ — เหยียดเท้าและมือออกไปโดยเร็ว, แล้วส่ายไปส่ายมา เหมือนท่อนไม้ (มือขวาเหยียดไปทางขวา มือซ้ายเหยียดไปทางซ้าย เหยียดเท้าขวาออกไปและโค้งเท้าซ้ายไว้คงที่เอนตัวไปทางซ้ายเล็กน้อย)

รูปที่ ๑๓ "วฺฤศฺจิกกุฏฺฏิตมฺ"
ท่าแมลงป่องขยับเท้า

การแสดงคือ — งอเท้าขวาไปข้างหลังโค้งเหมือนหางแมลงป่อง, มือทั้งสองโบกลงพร้อมกันที่หน้าอก, และที่บ่าทั้งสองข้าง มือขวาโบกบ่าขวา มือซ้ายโบกบ่าซ้าย

รูปที่ ๑๔ "กฏิภฺรานฺตมฺ"
ท่าเท้ายักสเอว

การแสดงคือ — เมื่อได้ใช้ปลายเท้าข้างซ้ายซอยอยู่ริมเท้าขวาไปมา, และเท้าขวากดนิ่งอยู่กับที่แล้ว, เอามือทั้งสองจับที่บั้นเอว, แล้วเอามือออกและจับอีกกลับไปกลับมา, และในเวลาเดียวกันนี้ยักบั้นเอวด้วย

รูปที่ ๑๕ "ลตาวฺฤศฺจิกมฺ"
ท่าแมลงป่องเลื้อย

การแสดงคือ—งอเท้าขวาไปข้างหลังให้โค้งเหมือนหางแมลงป่อง, ยกมือขวาขึ้นสูงหงายฝ่ามือไว้เบื้องบนและขยับกำ, ในเวลาที่ยกมือซ้ายขึ้นสูงและขยับกวักมือไปข้างหน้าเหมือนกับเถาวัลย์เลื้อยฉนั้น

ตอนที่ ๑

รูปที่ ๑๖ "ฉินฺนกรณมฺ"

ท่าตัด

การแสดงคือ — เอามือทั้งสองไขว้กันที่หน้าอก, แล้วย้ายไปที่ข่าหย่อนมือลง แล้วกลับยกขึ้นไปเท้าที่สเอว เอี้ยวบั้นเอวไปมาด้วย

รูปที่ ๑๗ "ปาทาปวิทฺธกมฺ"

ท่ากระแทกปลายเท้า

การแสดงคือ—มือทั้งสองทำรูปเหมือนกันโดยเอาหัวแม่มือกับนิ้วชี้งอติดกันเข้า นิ้วก้อยและนิ้วนางงอแยกออกไปโดยลำพัง แล้วเอามือทั้งสองจดกันเข้าที่นาภี ในขณะนี้เอาปลายเท้าจดลงเปนจังหวะๆ แล้วทำเปนพลาดข้างซอยไปข้าง

รูปที่ ๑๘ "วลิตมฺ"

ท่าหมุนโดยรอบ

การแสดงคือ — ยกมือขวาขึ้นทำเปนท่าห้ามเอาเท้าขวากดนิ่งอยู่กับพื้นแล้วทำให้ตริก (กันกย) ส่ายไปมาอยู่

รูปที่ ๑๙ "ฆุรฺณิตมฺ"

ท่าหมุนเหมือนผึ้ง

การแสดงคือ — ยกมือขวาขึ้นเสมอไหล่แล้วพลิกไปมาอยู่ มือซ้ายห้อยลงแกว่งไปแกว่งมา และในเวลาเดียวกันนี้เอาเท้าขวาไขว้เท้าซ้ายแล้วชักกลับมาเสีย

รูปที่ ๒๐ "ลฬิตมฺ"
ท่าเยื้องกราย

การแสดงคือ — งอมือซ้ายขึ้นไปข้างบนเกือบถึงหูเหมือนกับงวงช้าง มือขวาแกว่งไปแกว่งมาและกระทืบเท้าขวาในจังหวะถี่เข้ากับดนตรี

รูปที่ ๒๑ "ทณฺฑปกฺษมฺ"
ท่าไต่ไม้

การแสดงคือ — เมื่อยกเข่าขวาขึ้นสูงพอต้องการแล้ว เอามือทั้งสองซึ่งเอาหัวแม่มือจดไว้ที่ต้นนิ้วชี้พาดกันเข้าเหนือเข่านั้น แล้วแกว่งมือไปมาและขยับปลายนิ้วเหมือนท่าเถาวัลย์เลื้อยฉนั้น

รูปที่ ๒๒ "ภุชงฺคตฺราสเรจิตมฺ"
ท่านาคสดุ้งและส่ายศีร์ษะ

การแสดงคือ — เอามือทั้งสองเท้าที่สเอวในขณะที่ทำให้สรรพางค์กายสั่นสท้านเหมือนกับงูตกใจส่ายหัวอยู่ไปมา แล้วเอามือทั้งสองออกจากสเอว ให้อยุดนิ่งอยู่ในส่วนข้างซ้าย

รูปที่ ๒๓ "นูปุรมฺ"
ท่าเขย่ากำไลเท้า

การแสดงคือ — ทำให้ตริก (ก้นกบ) หมุนไปรอบ ๆ แล้วเหยียดมือทั้งสองตรงออกไปกระดิกคล้ายกับเถาวัลย์เลื้อย ในเวลาเดียวกันนั้นงอเท้าขวาไปข้างหลังจนซ่นเท้าจดโคนขา แล้วกลับเหยียดลงไปยังพื้นจนหัวแม่เท้าจดพื้น

รูปที่ ๒๔ "ไวศาขเรจิตมฺ"

ท่ารัว

การแสดงคือ — ทำให้ทุก ๆ ส่วนในร่างกายไหวเทิ้มในขณะเดียวกัน มือทั้งสองเหยียดออกไป เท้าทั้งสองก็กางออกพอสมควรทำให้สั่นพร้อมทั้งสั่นสเอว และยักคอไปมาด้วย

รูปที่ ๒๕ "อรฺธสฺวสฺติกมฺ"

ท่าขวางครึ่ง ๑

การแสดงคือ — เอามือขวาเท้าสเอว มือซ้ายประทับที่หน้าอก เท้าไขว้กัน เมื่อยืนด้วยเท้าขวาก็เอาเท้าซ้ายไขว้ เมื่อยืนด้วยเท้าซ้ายก็เอาเท้าขวาไขว้ คือผลัดเปลี่ยนกัน ไม่ใช้สองมือหรือสองเท้าในกิริยาอย่างเดียวกัน

รูปที่ ๒๖ "อญฺจิตมฺ"

ท่าโน้ม

การแสดงคือ — เมื่อเอามือซ้ายเท้าที่สเอวและกางมือขวาออกแกว่งไปแกว่งมา แล้วเอานิ้วจดที่ปลายจมูกเหมือนงวงช้าง

รูปที่ ๒๗ "ภุชงฺคตฺราสิตมฺ"

ท่างูเยื้องกราย

การแสดงคือ — งอเท้าขวาจนข้อเท้าจดโคนขาแล้วยกเข่าขึ้นส่ายโคนขาไปมา เหยียดแขนขวาไปตามเข่าในอาการเช่นเดียวกันนี้ ทำให้บั้นเอวไหวและแกว่งหัวเข่าไปมาด้วย

รูปที่ ๒๘ "อูรุธุวชานุ"
ท่ายกเข่าสูง

การแสดงคือ _ ยกเข่าขวาซึ่งงอเท้าไว้แล้วให้สูงได้กับระดับหัวนม มือทั้งสองรำไปมาตามจังหวะ

รูปที่ ๒๙ "นิกุญฺจิตมฺ"
ท่าหดเท้า

การแสดงคือ _ งอเท้าขวาไปข้างหลังแล้วหดเข้าไปจนจดศีร์ษะ เหมือนหางแมลงป่อง เอามือซ้ายจดที่แก้มข้างซ้าย มือขวาเหยียด ออกไปแล้วงอเข้ามาจนจดที่ปลายจมูกแล้วกลับเหยียดออกไปอีก กลับไปกลับมา

รูปที่ ๓๐ "มตฺตลิ"
ท่าเมาจัด

การแสดงคือ _ ทำท่าเดินเซไปข้างซ้ายบ้างข้างขวาบ้าง เหยียดมือทั้งสองไปข้างหน้าจับกันไว้แน่นแล้วกลับปล่อย แล้วทำท่าคล้ายจะแทงด้วยนิ้วมือ

รูปที่ ๓๑ "อรฺธมตฺตลิ"
ท่าเมาเล็กน้อย

การแสดงคือ _ ทำให้เท้าขวาพลาดไปข้างขวาที ๑ แล้วให้เท้าซ้ายพลาดไปข้างซ้ายที ๑ เหยียดมือซ้ายออกไปเอามือขวาเท้าที่สเอว

รูปที่ ๓๒ "เรจกนิกฺฏฺฐกมฺ"

ท่าขยับมือและกระทืบเท้า

การแสดงคือ — เหยียดแขนขวาออกไปเต็มที่แบมือไว้เอาซ่นเท้าซ้ายกระแทกที่พื้น และมือซ้ายแกว่งไปมา

รูปที่ ๓๓ "ทิกฺสฺวสฺติกมฺ"

ท่ากากะบาด

การแสดงคือ — เอามือทั้งสองไขว้กันไว้ที่หน้าอกเท้าไขว้กันด้วย และย้ายมือทั้งสองไปข้างซ้ายบ้างข้างขวาบ้าง แล้วเอากลับมาประทับไว้กลางหน้าอกอีก แต่ไม่ให้หลุดจากกันพาดกันอยู่เปนรูปกากะบาดเสมอ

รูปที่ ๓๔ "อลาตกมฺ"

ท่าคบเพลิง

การแสดงคือ — ทำเท้าขวาให้เปนต่างคบเพลิง คือทีแรกเอาซ่นเท้าจดลงกับพื้น แล้วงอเท้าไปข้างหลังจนฝ่าเท้าจดโคนขา มือขวาเหยียดส่ายไปมา ยกหัวเข่าขวาขึ้นสูงถึงราวนมแล้วกระโดดไปเปนจังหวะ ๆ เข้ากับดนตรี

รูปที่ ๓๕ "กฏิสมมฺ"

ท่าเสมอสเอว

การแสดงคือ—เอาเท้าพาดกันเปนกากะบาดก่อนแล้วชักเท้าออกและเอามือทั้งสองจับที่นาภีและสเอวแล้วเอียงตัวดัดให้ข้างอีกข้างหนึ่งสูงขึ้น

รูปที่ ๓๖ "อากฺขิปฺตเรจิตมฺ
ท่าห้าม

การแสดงคือ — เอามือซ้ายประทับที่หน้าอก เหยียดแขนขวาออกไปเต็มที่รำกลับไปกลับมา แล้วหดเข้ามาและแบมือไว้ทำอาการเหมือนหนึ่งห้าม

"รูปที่ ๓๗ "วิกฺขิปฺตากฺขิปฺตกมฺ"
ท่าซัดมือเท้า

การแสดงคือ — ซัดมือทั้งสองออกไปโดยแรงแล้วชักกลับมาและซัดไปอีก เท้าก็เช่นเดียวกันซัดออกไปข้าง ๆ ทีละเท้าโดยแรงแล้วชักกลับมาและซัดไปอีก

"รูปที่ ๓๘ กฏิจฺฉินฺนมฺ"
ท่าย้ายสเอว

การแสดงคือ — เอามือทั้งสองเท้าที่สเอวแล้วชักมือออกเอามือประกบกัน พับไปด้วยกันที่โคนแขนข้างที่ข้างศีร์ษะข้าง แบมือออกจากกันพลิกไปมา สเอวยักไปยักมาอยู่

รูปที่ ๓๙ "อรฺธเรจิตมฺ"
ท่าเคลื่อนไหวข้างเดียว

การแสดงคือ — งอมือซ้ายเข้าไปจนเอานิ้วจดที่รักแร้ได้แล้ว พลิกมือทำให้นิ้วหัวแม่มือตั้งตรง เอาหัวแม่เท้ากดที่พื้นเป่นจังหวะ ๆ ทีละเท้าไม่ใช่พร้อมกัน และเอียงตัวให้สีข้างหนึ่งอยู่ข้างบนแล้วกลับอีกข้างหนึ่ง

รูปที่ ๔๐ "วกฺยสฺวสฺติกมฺ"

ท่าขวางที่หน้าอก

การแสดงคือ — เอาเท้าไขว้กันที่หน้าอกไว้ระยะพอพลิกมือรำไปรำมาได้แล้วค่อย ๆ ก้มตัวให้หน้าอกโน้มต่ำลงไป

รูปที่ ๔๑ "อุนฺมตฺตมฺ"

ท่าคลั่ง

การแสดงคือ — กางแขนทั้งสองออกอย่างเต็มที่รำพลิกมือกลับไปกลับมา เอาซ่นเท้าขวากดแน่นที่พื้น กระดกปลายเท้าขึ้น ให้ฝ่าเท้าพ้นพื้น และนิ้วหัวแม่มือเท้าชี้ออกไป

รูปที่ ๔๒ "สฺวสฺติกมฺ"

ท่าขวางมือขวางเท้า

การแสดงคือ — เอามือทั้งสองไขว้กันที่หน้าอกรำพลิกไปพลิกมา และให้เท้าทั้งสองไขว้กันด้วย

รูปที่ ๔๓ "ปฺฤษฺฐสฺวสฺติกมฺ"

ท่าขวางหลัง

การแสดงคือ — เอาเท้าทั้งสองไขว้กัน เหยียดแขนออกไปพลิกมาแล้วหดกลับเข้ามาทำท่าห้าม เอาเท้าออกจากกันก้าวไปทีละเท้า คือ เอาเท้าหนึ่งไขว้เอาเท้าหนึ่งก้าว ส่วนมือเมื่อทำท่าห้ามแล้วตั้งนิ้วขึ้น และในเวลาเดียวกันนี้ทำให้กายสั่นเทิ้มอยู่เสมอ

รูปที่ ๔๔ "ตลปุษฺปปุฏมฺ"
ท่าดอกไม้ตูม

การแสดงคือ — ยกแขนซ้ายพับเข้าไปไว้ข้างซ้าย ตั้งมือขึ้นตรง เอาหัวแม่มือจดที่โคนนิ้วชี้ นิ้วอื่น ๆ ชี้ออกไปทำให้กลางใจมือเป็นบ่อลึก เดินกระโหย่งเท้า คือเอาปลายจิกลงดินไป และในอาการเช่นเดียวกันนี้ เอี้ยงตัวไปข้าง ๆ ด้วย

รูปที่ ๔๕ "วรฺติตมฺ"
ท่าเบิดเผย

การแสดงคือ — งอข้อมือทั้งสองเข้าหากันเอาหน้ามือไว้ข้างใน หลังมือไว้นอกแล้วประทับเข้าไปที่หน้าอก กางแขนทั้งสองออกแล้ว ลดลงมารวมกันหย่อนลงไปพร้อมกันในระหว่างต้นขา

รูปที่ ๔๖ "วลิโตรฺ"
ท่าย้ายต้นขา

การแสดงคือ — ย้ายโคนขาทั้งสองไปมา แลทำมือทั้งสองเป็นรูปจงอยปากนกแก้ว คือเอาหัวแม่มือโค้งทับหลังนิ้วชี้และนิ้วกลางไว้ให้งอ ประทับเข้าที่หน้าอกพร้อมกันทั้งสองมือแล้วกลับเอาออกอีก

รูปที่ ๔๗ "อปวิทฺธมฺ"
ท่านกแก้วจิก

การแสดงคือ — ทำมือขวาเป็นรูปจงอยปากนกแก้วและงอเข้าไปทำให้ส่ายไปส่ายมาเหมือนนกแก้วจะจิกฉนั้น แล้วลดลงไปที่ต้นขาทาง ข้างหลัง ในระหว่างนี้มือซ้ายประทับอยู่ที่หน้าอก

รูปที่ ๔๘ "สมนขมฺ"

ท่าทำเล็บให้เสมอกัน

การแสดงคือ — ทำให้เล็บเท้าที่ยืนอยู่โดยปรกติที่พื้นได้ระดับกัน คือยืนให้ซ่นเท้าและปลายเท้าเสมอกัน และแขนทั้งสองก็ปล่อยห้อยลงมาตัวยืนนิ่งเปนปรกติ

รูปที่ ๔๙ "สีนมฺ"

ท่าอัญชลีกร

การแสดงคือ — ทำกระพุมมือที่หน้าอก ปล่อยให้ผมลงมาประบ่า แล้วทำให้บ่าหลุบลง (ทำกระพุมมือนั้น คืองอหัวแม่มือเข้าไปจดโคนนิ้วชี้แล้วเอาฝ่ามือทั้งสองประกบกันเข้า)

รูปที่ ๕๐ "สฺวสฺติกเรจิตมฺ"

ท่าขวาง

การแสดงคือ — เอาข้อมือไขว้กันที่ซีกขางซ้ายของหน้าอก แบมือออกไปให้ปลายนิ้วชี้ขึ้นไปข้างบน แล้วเอาปลายนิ้วประเชินกันแยกมือออกจากกันแล้วเอาไปเท้าที่สเอว

รูปที่ ๕๑ "มณฺฑลสฺวสฺติกมฺ"

ท่าม้วนขวาง

การแสดงคือ — เอามือทั้งสองไขว้กันที่หน้าอกแล้วหันฝ่ามือเข้าหากัน พลิกเอามือหงายซ้อนกัน ในเวลาเดียวกันนี้หมุนตัวรอบ ๆ

ไปๆ มาๆ หลายเที่ยว (ที่เรียกว่ามณฑลนั้นคือแยกเท้าทั้งสองออกไปทางละข้างงอขึ้นไปจนปลายเท้าได้ระดับกับสเอว หัวเข่าและต้นขาตั้งอยู่กับพื้น)

รูปที่ ๕๒ "สูจิวิทฺธมฺ"

ท่าเขย่งซอยเท้า

การแสดงคือ— เอาปลายเท้าขวากดที่เท้าซ้าย มือทั้งสองยกไปรวมกันที่หน้าอก แล้วเอามาเท้าที่สเอว และกลับยกขึ้นไปที่หน้าอกอีกกลับไปกลับมา

รูปที่ ๕๓ "หริณปฺลุตมฺ"

ท่ากวางกระโดด

การแสดงคือ— ยกมือทั้งสองข้างขึ้นงอนิ้วทำเปนท่ากวักแล้วกระโดดอย่างแรงไปทีหนึ่ง ย่อตัวลงซัดเท้าไปข้างหลังทีละเท้าคล้ายกับลัดลูกหลังในเวลาเล่นตะกร้อ

รูปที่ ๕๔ "อติกฺรานฺตมฺ"

ท่าก้าวยาว

การแสดงคือ— เก้าเท้าอย่างยาวไปก้าวหนึ่ง หันตัวกลับเอนหลังลงจนมือทั้งสองเท้าถึงพื้น แล้วถอนมือค่อยๆ ดัดตัวขึ้นมือทั้งสองรำไปด้วย

รูปที่ ๕๕ "วิษฺณุกฺรานฺตมฺ"

ท่าพระวิษณุย่างบาท

การแสดงคือ — เอาเท้าขวาชี้ตรงไปข้างหน้าแล้วชี้ตรงขึ้นไปยังนภากาศอีกทีหนึ่ง ในขณะที่เหยียดแขนทั้งสองออกแขนซ้ายต่ำ แต่แขนขวาอยู่เบื้องบนของเท้าขวาที่ชี้ตรงขึ้นไปในอากาศนั้น

รูปที่ ๕๖ "อาวฺรตมฺ"

ท่าหันไปข้าง ๆ

การแสดงคือ — งอเท้าขวายกเข่าขึ้นสูงและเหยียดเท้าตรงไปข้างหน้าแล้วหันไปทางขวา กำลังที่เท้าเหยียดอยู่เช่นนั้นมือรำไปตามจังหวะดนตรี

รูปที่ ๕๗ "โฑฬาปาทมฺ"

ท่าแกว่งเท้า

การแสดงคือ — งอเท้าขวายกเข่าขึ้นสูงแกว่งไปแกว่งมาทางข้างโน้นข้างข้างนี้บ้าง แล้วมือรำไปตามจังหวะดนตรี

รูปที่ ๕๘ "วิวฺฤตฺตมฺ"

ท่าหมุนตัว

การแสดงคือ — เหยียดมือและเท้ากางออกไปทำให้ตริก (กันกบ) หมุนไปรอบ ๆ แล้วใช้มือซ้ายรำพลิกกลับไปกลับมา ในขณะที่ยักตัวไปมาอยู่นั้นด้วย

รูปที่ ๕๙ "ปารฺศฺวกฺรานฺตมฺ"

ท่าก้าวเท้าไปข้าง ๆ

การแสดงคือ— ก้าวเท้าทั้งสองไปข้าง ๆ แล้วชักกลับมาและก้าวตรงไปข้างหน้าอย่างเต็มก้าวอีก ส่วนมือทั้งสองรำไปตามจังหวะดนตรี

รูปที่ ๖๐ "อรฺธสูจิ"

ท่าเขย่งซอยเท้ากึ่งหนึ่ง

การแสดงคือ— เอาข้อมือทั้งสองพันกันที่หน้าอกแล้วยกขึ้นไปที่บ่าและศีรษะ เอาปลายเท้าขวางอจิกลงที่พื้นเหมือนกับเข็มฉนั้น

รูปที่ ๖๑ "นาคาปสรฺปิตมฺ"

ท่านาคว่ายน้ำ

การแสดงคือ— เอาเท้าทั้งสองไขว้กันแล้วชักก้าวไปข้าง ๆ ยกเท้าขวางอปลายเท้าขึ้นไปข้างบน ศีรษะตั้งตรงเหมือนงูแผ่แม่เบี้ย กางแขนทั้งสองออกรำไปตามจังหวะกระโดดไปข้างหน้าคดไปคดมา

รูปที่ ๖๒ "ตลสมฺโผฏิตมฺ"

ท่าดีดมือ

การแสดงคือ— ก้าวเท้าเดินอย่างเร็ว และทุกก้าวที่เดินไปนั้นดีดมือไปด้วย คือดีดเหมือนนักเล่นไก่หรือนกเขานั้น ทำอาการเอี้ยวตัวไปมาในขณะเดินด้วย

ตอนที่ ๑

รูปที่ ๖๓ "วฺฤษภกฺรีฑิตมฺ"

ท่าโคคนอง

การแสดงคือ— เอาซ่นเท้าจดลงกับพื้น แล้วงอเท้าไปข้างหลังจนฝ่าเท้าจดโคนขา หดแขนทั้งสองงอเข้ามาแล้วเหยียดออกไป รำไปตามจังหวะดนตรี

รูปที่ ๖๔ "ทณฺฑปาทมฺ"

ท่าเหยียดเท้าตรง

การแสดงคือ— งอเท้าขวาไปข้างหลังจนซ่นเท้าจดโคนขา แล้วกลับเหยียดลงไปยังพื้นจนหัวแม่เท้าจดพื้นแล้วเหยียดเท้าตรงไปข้างหน้าเหมือนท่อนไม้ (เอามือทั้งสองเหยียดตรงไปข้างหน้าทำเปนท่าแทงแล้วหดกลับเอามาประนมไว้ที่หน้าอก แต่ให้ปลายนิ้วต่ำลงข้างล่าง)

รูปที่ ๖๕ "นิเวศกรณมฺ"

ท่าเข้าโรง

การแสดงคือ— เอามือทั้งสองงอเข้าไปแนบไว้ที่หน้าอก ทำให้หน้าอกผึ่ง แล้วชักมือออกรำทำให้ตัวม้วนกลมเหมือนท่าเข้าโรง

รูปที่ ๖๖ "เปฺรงฺโขลิตมฺ"

ท่าส่ายเท้า

การแสดงคือ—ยกเท้าขึ้นส่ายไปส่ายมาแล้วก้าวไปก้าวหนึ่ง และมีการกระโดดขึ้นแล้วและย่อตัวลงด้วย ในขณะนี้ทำให้ตริก (ก้นกบ) ส่ายไปมาอยู่

รูปที่ ๖๗ "คุฤธุราวลีนกมฺ"

ท่านกอินทรีร่อน

การแสดงคือ — เอาเท้าข้างหนึ่ง (ขวา) เหยียดไปข้างหลังงอเข่าน้อย ๆ · แขนกางออกไปอย่างเต็มที่เหมือนนกกางปีกร่อนอยู่ฉนั้น

รูปที่ ๖๘ "นิตมฺพกรณมฺ"

ท่าเสมอ

การแสดงคือ — ยกมือทั้งสองขึ้นให้มืออยู่เหนือโคนแขนทั้งสองข้างหันปลายนิ้วชนกัน แต่ไม่ใช่ให้ติดกัน แล้วเต้นและรำเรื่อยไปเป็นจังหวะ ๆ เข้ากับเสียงดนตรี ไม่มีหยุดจนเข้าในฉาก

รูปที่ ๖๙ "โลลิตมฺ"

ท่าโคลงศีร์ษะ

การแสดงคือ — กางแขนทั้งสองออกไปแล้วงอกลับเข้ามาประทับที่หน้าอก เอียวศีร์ษะไปมาแล้วหันมองไปทางซ้ายทีหนึ่ง แล้วและหันกลับมาทางขวาอีก

รูปที่ ๗๐ "สฺขลิตมฺ"

ท่าพลาด

การแสดงคือ — เมื่อก้าวเท้าขวาออกไปก้าวหนึ่งแล้วยกเข่าขึ้นส่ายไปส่ายมาเอามือทั้งสองเหยียดไปตามเข่านั้น คือให้อยู่บนเบื้องเข่านั้นแล้วรำพลิกมือไปมา เอามือทั้งสองเหวี่ยงไปข้างหลังแล้วเอากลับมารำอยู่ข้างบนเข่าอีก

รูปที่ ๗๑ "สรฺบีตมฺ"

ท่าขเยื้อน

การแสดงคือ — ย่อตัวทำให้เท้างอแล้วให้เท้าขวาพลาดไปทางขวา เอาเท้าซ้ายไปทางซ้าย ศีร์ษะตั้งตรง มือทั้งสองเหยียดกางออกรำ พลิกมือไปมา

รูปที่ ๗๒ "วิทฺยุทฺภฺรานฺตมฺ"

ท่าฟ้าแลบ

การแสดงคือ–เหยียดเท้าขวาไปข้างหลังและพับขึ้นข้างบนจนปลายเท้าจดศีร์ษะแล้วทุก ๆ ก้าวที่ขเยื้อนไป ทำให้ร่างกายไหวไปมาและมือรำไปตามจังหวะดนตรีด้วย

รูปที่ ๗๓ "สนฺนตมฺ"

ท่าโค้งแขน

การแสดงคือ — กระโดดไปก้าวหนึ่งแล้วชักเท้าขวาไขว้เท้าซ้ายอีกเท้าหนึ่งเอาเท้าซ้ายไขว้เท้าขวา กางแขนทั้งสองออกแล้วทำให้โค้งเปนวงแต่ให้โค้งลงข้างล่าง

รูปที่ ๗๔ "วิวรฺตฺติกมฺ"

ท่าหมุนตัวรอบ

การแสดงคือ — ขยับมือและเท้าออกไปเล็กน้อยแล้วทำให้ตริก (กันกบ) ส่ายไปมาอยู่รอบ ๆ เหยียดแขนซ้ายกางออกไปเต็มที่ รำพลิกมือไปมาอยู่

รูปที่ ๗๕ "สูจิ"
ท่าปักเท้า

การแสดงคือ — งอเท้าขวาเข้ามาแล้วยกเข่าขึ้นสูงแล้วเอาปลายหัวแม่เท้าจดตรงลงไปที่พื้นข้างหน้า ส่วนมือทั้งสองทำท่าต่าง ๆ ไปตามจังหวะดนตรี

รูปที่ ๗๖ "สีหวิกฺรีฬิตมฺ"
ท่าสิงโตคนอง

การแสดงคือ — เอาซ่นเท้าขวาจดลงกับพื้นแล้วงอเท้าไปข้างหลังจนฝ่าเท้าจดโคนขา แล้วยกหัวเข่าขึ้น เอาอีกเท้าหนึ่งกระโดดไปที่หนึ่ง มือทั้งสองเหยียดไปตามหัวเข่าขวารำกลับไปกลับมาอยู่เบื้องบนหัวเข่านั้น

รูปที่ ๗๗ "อรฺคลมฺ"
ท่าใส่ดาล

การแสดงคือ — เอาเท้าขวาก้าวถอยหลังไปสองก้าวครึ่ง แล้วชักมือทั้งสองซึ่งเหยียดตรงไปข้างหน้าให้ค่อย ๆ ลดลงและใกล้ตัวเข้ามา

รูปที่ ๗๘ "อูโรมณฺฑลมฺ"
ท่าม้วนที่อก

การแสดงคือ—เอาเท้าทั้งสองไขว้กันเข้าและชักออกจากกัน เดินเอาปลายหัวแม่เท้าจดลงกับพื้นไป และในขณะนี้ ยกมือทั้งสองขึ้นไขว้กันที่หน้าอกแล้วเอาออกห่างกันเล็กน้อยพอขยับมือได้ รำพลิกไปพลิกมาอยู่

รูปที่ ๗๙ "กริหสฺตกมฺ"

ท่างวงช้าง

การแสดงคือ — เอามือซ้ายประทับที่หน้าอก มือขวากำไว้คล้ายกำหมัด เท้าขวาเหยียดโค้งไปข้างหลัง

รูปที่ ๘๐ "สีหกฺรษิตกมฺ"

ท่าราชสีห์ลองเล็บ

การแสดงคือ — เหยียดเท้าขวาตรงไปข้างหลัง มือทั้งสองเหยียดไปข้างหน้า และกวักลงพร้อม ๆ กัน น้อมตัวลงด้วย ทำเช่นนี้กลับไปกลับมา

รูปที่ ๘๑ "อุฑฺฑฎฺฎิตมฺ"

ท่าเบิ่ด

การแสดงคือ— เขย่งส้นเท้าขึ้นจากพื้น ยกมือทั้งสองไปไว้ที่หน้าอกใกล้ ๆ กันจนฝ่ามือเกือบติดกัน ทำท่าคล้ายจะบีดฝ่ามือซ้ายด้วยฝ่ามือขวา เอียงตัวไปข้างหนึ่งด้วย

รูปที่ ๘๒ "มณิกากฺรีฑิตมฺ"

ท่าตักน้ำ

การแสดงคือ — กระโดดไปแล้วเอาปลายเท้าจดลงยังพื้น และในขณะที่กระโดดลงนั้นต้องก้มหลังด้วย

รูปที่ ๘๓ " สมฺภฺรานฺตมฺ "

ท่าหมุนไปพร้อม

การแสดงคือ — ซัดแขนขวาไปข้างหลังแล้วกลับงอหดเข้ามาอีก เอานิ้วมือจดที่โคนขาขวาทำเปนท่าแทง

รูปที่ ๘๔ " ชนิตมฺ "

ท่าคลอดบุตร์

การแสดงคือ — เอามือข้างหนึ่งประทับที่ทรวงอกอีกข้างหนึ่ง ห้อยลงไปตามธรรมดา ปลายเท้าทั้งสองจดที่พื้นแน่นแล้วงอตัวลง

รูปที่ ๘๕ " อุปสฺฤตกมฺ "

ท่านอบน้อม

การแสดงคือ — ซัดเท้าขวาไปข้างหน้าเพียงเล็กน้อย มือทั้งสองเหยียดตามออกไปแล้วน้อมตัวลงเหมือนกับทำความเคารพท่านผู้ใหญ่

รูปที่ ๘๖ " ปารฺศฺวชานุ "

ท่ากางเข่าไปข้าง ๆ

การแสดงคือ — เท้าข้างหนึ่งยืนอยู่ตามธรรมดา อีกข้างหนึ่งงอไปข้างหลังจนปลายเท้ายันโคนขาที่ยืนอยู่นั้นแล้วกางเข่าไปข้าง ๆ มือซ้ายกำหมัดแล้วเอามาประทับไว้ที่หน้าอก

ตอนที่ ๑

รูปที่ ๘๗ "มทสฺขลิตกมฺ"

ท่าเมาโซเซ

การแสดงคือ — เอามือทั้งสองห้อยลงตามปรกติ ศีร์ษะตั้งตรง เท้าทั้งสองทำเปนเดินไปข้างจิกปลายเท้าไปข้าง

รูปที่ ๘๘ "วิกฺษิปฺตมฺ"

ท่าซัดส่าย

การแสดงคือ — ซัดมือและเท้าไปข้างหลังข้างข้าง ๆ บ้าง และหมุนตัวไปทางเดียวไม่มีย้อนกลับ

รูปที่ ๘๙ "อุทฺวฺฤตฺตมฺ"

ท่าหงายหน้า

การแสดงคือ — มือทั้งสองทำเปนท่าห้าม กายหันไปอย่างไม่พอใจ เบือนหน้าไปข้าง ๆ

รูปที่ ๙๐ "อุรูวฺฤตฺตมฺ"

ท่ายกโคนขา

การแสดงคือ — ยกมือทั้งสองขึ้นแล้วย้ายไปข้างขวาและงอไปข้างหลังจนถึงโคนขาขวา แล้วย่อตัวลงทำให้เข่ากางน้อย ๆ ออกไปทั้งสองข้าง

รูปที่ ๙๑ "อากฺษิปฺตมฺ"

ท่าคัดค้าน

การแสดงคือ — ซัดมือและเท้าไปค่อย ๆ แต่เร็วที่สุด

รูปที่ ๔๒ "ศกฏาสฺยมฺ"

ท่าล้อเกวียน

การแสดงคือ — นอนพังพาบลงกับพื้น เหยียดเท้าให้ตรงออกไป เอาหัวแม่เท้าจดลงกับพื้นแล้วจึงยกเท้างอตวัดมาทางศีร์ษะจนเอามือทั้งสองจับปลายเท้าไว้ได้ หน้าอกแอ่นอย่างเต็มที่จนเป่นวงกลมได้ระดับกับแขนและขา

รูปที่ ๔๓ "คงฺคาวตรณมฺ"

ท่าข้ามน้ำ

การแสดงคือ—เดินกระโหย่งเท้า ทำมือเปนรูปธงสามชายคือ เอาหัวแม่มืองอเข้าจดที่โคนนิ้วชี้และงอนิ้วชี้ด้วยทั้งสองมือแล้วเอามาประจบกันเข้า หย่อนมือลงไปแล้วน้อมศีร์ษะตามลงไปด้วย ทำให้โค้งเหมือนน้ำไหลออกจากปากกระบอกไม้.

ตอนที่ ๑

ท่าต่อไปนี้มีในตำราแต่ไม่มีรูปปรากฏ

" นิกุฏฏกมฺ "

ท่าโขกมือและเท้า

การแสดงคือ—มือทั้งสองกำหมัดแล้วยกขึ้นไปไว้ในระหว่างศีร์ษะกับแขนเอาเขกซึ่งกันและกัน พร้อมกับเอาเท้ากระแทกกันด้วย คือเอามือเขกกัน ในส่วนข้างขวาก็เอาเท้าขวากระแทกเท้าซ้าย ถ้าเอามือเขกกันในส่วนข้างซ้าย ก็เอาเท้าซ้ายกระแทกเท้าขวา

" อรฺธนิกุฏฏกมฺ "

ท่ากระทืบเท้าข้างเดียว

การแสดงคือ – ยกมือทั้งสองขึ้นไประหว่างศีร์ษะกับแขน หันปลายนิ้วมือชนกันแล้วงอเฉยไว้ ในเวลาเดียวกันนี้เอาเท้าข้างหนึ่งกระแทกที่เท้าอีกข้างหนึ่ง

" ตลวิลาสิตมฺ "

ท่าเล่นณพื้น

การแสดงคือ – ตั้งซ่นเท้าลงกับพื้นกระดกปลายเท้าขึ้นแล้วยกเท้าขึ้นข้าง ๆ ทำเช่นนี้ทีละเท้า ส่วนมือยกขึ้นแล้วทำให้ฝ่ามืองอลงข้างล่าง

" นิวฺฤตฺตมฺ "
ท่าหันกลับ

การแสดงคือ — ทำมือและเท้าเป็นท่าห้าม คือเอาซ่นเท้ากดแน่นที่พื้นแล้วกระดกปลายเท้าขึ้น มือนั้นยกขึ้นแยตั้งไว้ทั้งสองข้างแล้วซัดไปข้างละมือรำไปรำมา ในขณะที่ทำให้ตริก (ก้นกบ) หมุนไปรอบ ๆ

" วินิวฺฤตฺตมฺ "
ท่าเหลียวรอบ ๆ

การแสดงคือ — เอาปลายเท้าจิกลงที่พื้นแน่นดีแล้วและทำให้ตริก (ก้นกบ) หมุนไปรอบ ๆ ในขณะที่เหยียดมือทั้งสองกางออกรำเข้ากับจังหวะดนตรี

" นิศุมฺภิตมฺ "
ท่าฆ่า

การแสดงคือ — เอาเท้าขวางอเหยียดไปทางข้างหลังหน้าอกแอ่นตึงเครียด แล้วเอาหัวแม่มือขวาเข้าไปจดที่หน้าผาก

" คชกฺรีฑิตกมฺ "
ท่าช้างคะนอง

การแสดงคือ— งอมือซ้ายไปที่หูซ้าย มือขวายกงอขึ้นทำเป็นท่ากวักเหมือนยอดเถาวัลย์เลื้อย และในขณะเดียวกันนี้งอเท้าขวายกขึ้นพ้นพื้นแกว่งไปแกว่งมาแล้วหย่อนลงไปยังพื้น แต่ยืนด้วยซ่นเท้าในส่วนข้างขวา

ตอนที่ ๑

" ครุฑปฺลุตกมฺ "

ท่าครุฑกระโดด

การแสดงคือ — เท้าขวาเหยียดตรงไปข้างหลังมือทั้งสองยกขึ้น ทำเปนกวักคล้ายกับยอดเถาวัลย์เลื้อย หน้าอกแอ่นเต็มที่

" กณฺฐสูจิ "

ท่าชี้ที่คอ

การแสดงคือ — เอาปลายเท้าข้างหนึ่งจิกลงที่พื้น ตะแคงตัวให้ข้างข้างหนึ่งสูงขึ้น มือซ้ายประทับที่หน้าอก มือขวางอเข้ามาจนปลายนิ้วจดที่คอ

" ปริวฺฤตฺตมฺ "

ท่าหมุนรอบ ๆ

การแสดงคือ — เอามือทั้งสองยกขึ้นทำท่าคล้ายไขว้กันแล้วเอาออกจากกัน เอาเท้าข้างหนึ่งจิกอยู่ที่พื้นซัดออกไปข้างหน้าข้างข้าง ๆ ข้าง และในขณะนี้ทำให้ตริก (ก้นกบ) ส่ายไปรอบ ๆ

" วิษกมฺภมฺ "

ท่าใส่ลูกดาล

การแสดงคือ — ยกมือขวาขึ้นทำให้นิ้วตั้งเหมือนจะแทงด้วยมือ เท้าข้างขวากระแทกที่พื้น และในเวลาเดียวกันนี้มือซ้ายประทับที่หน้าอก

"อปกฺรานฺตมฺ"

ท่าก้าวเท้าไปข้างหน้า

การแสดงคือ— งอเท้าขวาไปข้างหลังส่ายไปมาอยู่แล้วก้าวมาข้างหน้าทำเช่นพลาดไปพลาดมา มือทั้งสองรำไปเข้าจังหวะกับดนตรี

"มยูรลลิตมฺ"

ท่านกยูงรำแพน

การแสดงคือ — เหยียดเท้าขวาไปข้างหลังทำให้งอเหมือนหางแมลงป่อง มือทั้งสองกางออกไปตามจังหวะดนตรี ในขณะนี้ทำให้ตริก (กันกย) ส่ายไปรอย ๆ

"ปฺรสรฺปีตกมฺ"

ท่าไสเท้า

การแสดงคือ — กางแขนขวาออกไปรำอยู่ แขนซ้ายยกขึ้นทำมืองอเหมือนยอดเถาวัลย์ เท้าก้าวเอาฝ่าเท้าไถไปกับพื้น

"ตลสงฺฆฏฺฏิตมฺ"

ท่าขยี้ฝ่ามือ

การแสดงคือ — ยกเข่าขึ้นส่ายไปส่ายมาแล้วก้าวไปทีหนึ่ง ฝ่ามือทั้งสองประเชินกันที่หน้าอกแล้วเหยียดมือซ้ายออกไปรำไปมาอยู่

ตอนที่ ๑

" อวหิตฺตกมฺ "

ท่าย่องเบา

การแสดงคือ – ทำเท้าเหมือนท่าคลอดบุตร์ คือเอาปลายเท้าจดลงกับพื้น ยกมือทั้งสองขึ้นเอาปลายเล็บชนกันแล้ว ลดมือทั้งสองลงทีละน้อย ๆ

" เอลกากฺรีฑิตมฺ "

ท่าแพะคนอง

การแสดงคือ– กระโดดไปทอกหนึ่งแล้วเดินไปตามธรรมดา แต่ย่อตัวในขณะที่เดินไปนั้น

ตอนที่ ๒

ว่าด้วยตำรารำของไทย

ตำรานาฏศาสตร์ซึ่งพวกพราหมณ์ชาวอินเดียนำมาแสดงในสยามประเทศนี้ รูปตำราจะเปนอย่างไรไม่มีทางที่จะทราบชัด เพราะเวลาล่วงมาช้านาน และเปนการก่อนสมัยที่ใช้วิธีพิมพ์หนังสือ ในชั้นนั้นความรู้ตำหรับตำราอันใดก็เปนแต่อาศรัยสาธยายทรงจำไว้ ฤๅแม้จะได้เขียนลงเปนตัวอักษร ก็มีน้อยฉบับไม่แพร่หลาย ถึงกระนั้นก็ดี มีเค้าเงื่อนพอจะสันนิษฐานได้ ว่าตำรานาฏศาสตร์ที่พวกพราหมณ์ชาวอินเดียได้พามานั้น คงจะได้แปลออกเปนภาษาไทยทั้งคัมภีร์ฤๅแต่บางส่วน แล้วบอกเล่าสั่งสอนกันสืบมา ความข้อที่กล่าวมานี้ รู้ได้ด้วยมีตำราท่ารำของไทย และมีชื่อสำหรับเรียกท่าต่าง ๆ ทำนองเดียวกับตำรานาฏศาสตร์ของชาวอินเดีย เปนแต่มาแปลงชื่อเรียกเปนภาษาไทย อันเปนธรรมดาของการแปล ชื่อท่ารำในตำราไทยซึ่งคล้ายกับชื่อท่ารำของชาวอินเดียก็ยังปรากฏอยู่หลายชื่อ ทั้งนี้เปนหลักฐานว่าตำรารำของไทยเดิมแปลมาแต่ตำรานาฏศาสตร์ของชาวอินเดีย แต่จะได้แปลไว้เพียงไร และต้นฉบับที่แปลไว้จะเปนอย่างไร ข้อนี้ทราบไม่ได้ ด้วยตำหรับตำราต่าง ๆ ของไทยเราเปนอันตรายสูญเสียเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าข้าศึกโดยมาก ตำรารำซึ่งรวบรวมได้ไว้ในหอพระสมุด ฯ บัดนี้ มีเก่าที่สุดเพียงสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร เปนตำราท่ารำต่าง ๆ เขียนรูประบายสีปิดทองเล่ม ๑ เหลืออยู่แต่สมุดตอน

นาคาม้วนหาง, กวางเดินดง พระนารายณ์ฤทธิรงค์ขว้างจักร
ช้างหว่านหญ้า, หนุมานผลาญยักษ์ พระลักษมณ์แผลงอิทธิฤทธิ์
กินนรฟ้อนฝูง, ยูงฟ้อนหาง ขัดจางนาง, ท่านายสารถี
ตระเวนเวหา, ขี่ม้าตีคลี ตีโทนโยนทับ, งูขว้างค้อน
รำกระบี่สี่ท่า, จีนสาวไส้ ท่าชะนีร่ายไม้, ทิ้งขอน
เมขลาล่อแก้วกลางอัมพร กินนรเลียบถ้ำ, หนังหน้าไฟ
ท่าเสือทำลายห้าง, ช้างทำลายโรง โจงกระเบนตีเหล็ก, แทงวิไสย
กรดสุเมรุ, เครือวัลย์พันไม้ ประไลยวาต, คิดประดิษฐ์ทำ
กระหวัดเกล้า, ขี่ม้าเลียบค่าย กระต่ายต้องแร้วแคล้วถ้ำ
ชักซอสามสายย้ายลำนำ เปนแขบรำแต่ก่อนที่มีมา

บทนางนารายณ์

---

๑ เทพประนม, ปฐม, พรหมสี่หน้า สอดสร้อยมาลาเฉิดฉิน
ทั้งกวางเดินดง, หงส์บิน กินรินเลียบถ้ำอำไพ
อีกช้านางนอน, ภมรเคล้า แขกเต้า, ผาลาเพียงไหล่
เมขลาโยนแก้วแววไว มยุเรศฟ้อนในอัมพร
ลมพัดยอดตอง, พรหมนิมิตร ทั้งพิสมัยเรียงหมอน
ย้ายท่ามัจฉาชมสาคร พระสี่กรขว้างจักรฤทธิรงค์
ฝ่ายว่านนทุกก็รำตาม ด้วยความพิสมัยใหลหลง
ถึงท่านาคาม้วนหางวง ก็ชี้ลงถูกเพลาเข้าทันใด

กลอนไหว้ครูลคอนชาตรี

๏ สอนเอยสอนรำ ครูให้ข้ารำเทียมบ่า
ปลดปลงลงมา แล้วให้ข้ารำเพียงพก
วาดไว้ปลายอก เรียกแม่ลายกนกผาลา
ซัดสูงขึ้นเพียงหน้า เรียกช่อระย้าดอกไม้
ปลดปลงลงมาใต้ ครูให้ข้ารำโคมเวียน
นี่เรียกรูปวาด ไว้วงให้เหมือนรูปเขียน
ท่านคงเรียน ท่าจ่าเทียนพาดตาล
ฉันนี้เหวยนุช พระพุทธเจ้าห้ามมาร
ฉันนี้นงคราญ พระรามเธอข้ามสมุทร์
รำเล่นสูงสุด เปนท่าพระยาครุฑร่อนมา
ครุฑเฉี่ยวนาคได้ ร่อนกลับไปในเวหา
ทำท่าหนุมาน เหาะทุยานไปเผาลงกา
รำท่าเทวา สารถีขี่ม้าชักรถ
ท่านางมัทรี จรลีหว่างเขาวงกฏ
ท่าพระดาบส ลีลาจะเข้าอาศรม
สี่มุมปราสาท วาดไว้เปนหน้าพรหม
ฉันนี้ตนกลม เรียกพระนารายณ์น้าวศร

(ผู้บอกให้จำได้แต่เท่านี้)

พอสังเกตเห็นได้ว่า ท่ารำที่กล่าวในกลอนทั้ง ๓ บทนี้มาแต่แบบเดิมแบบเดียวกัน เพี้ยนกันไปบ้างด้วยต่างถิ่นต่างฐาน และคิดชื่อเรียกขึ้นใหม่บ้าง

ขุนประสิทธิ์จิตรกรรม (อยู่ ทรงพันธุ์) กับ พระวิทยประจง (จ่างโชติจิตรกะ)
ช่างเขียนตำรารำ

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

เทพประนม

UNIVERSITY OF ILLINOIS

ปฐม

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

พรหมสี่หน้า

SITY OF ILLINOIS

สอดสร้อยมาลา

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่านางนอน

ผาลาเพียงไหล่

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

พิศมัยเรียงหมอน

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

กังหันร่อน

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ภมรเคล้า

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

แขกเต้าเข้ารัง

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

กระต่ายชมจันทร

พระจันทร์ทรงกลด

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

พระรถโยนสาร

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

จ่อเพลิงกาล

หนุมานผลาญยักษ์

พระรามเก่งศร (พระหริรักเก่งศิลป)

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ช้างประสานงา (คชีรินทร์ประสานงา)

ช้างสบัดหญ้า

ขี่ม้าตีคลี

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

สารถีชักรถ

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

กลดพระสุเมร

OF THE
...RSITY OF ILL...

ตระเวนเวหา

นาคาม้วนหาง

ทางเดินดง

หงส์ลีลา

ชักแป้งผัดหน้า

OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

เหราเล่นน้ำ

กินนรเลียบถ้ำ (กินรินเลียบถ้ำ)

ยังคิดประดิษฐ์ร่ำ

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

กระหวัดเกล้า

ตีโทนโยนชัย

UNIVERSITY OF ILLINOIS

งูข้างค้อน

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

มัจฉาชมสาคร

กินนรฟ้อนไว่

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

สิงโตเล่นหาง

UNIVERSITY OF ILLINOIS

ฉางกล่อมตัว

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

บัวชูฝัก

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ขอนทิ้งอก

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

พระลักษมณ์แผลงฤทธิ

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

เสือทำลายห้าง

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ตั้งท่าลายโรง

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ฉุยฉายเข้าวัง

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

หนังหน้าไฟ

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

เครือวัลย์พันไม้

เยื้องพายกฐิน

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF [illegible]

มังกรเล่นน้ำ (มังกรเที่ยวหาภิรัน)

ลมพัดยอดต้อง

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

จีนสาวไส้

วิสัยแหงศร

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ชะนีร่ายไม้

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ขี่ม้าเลียบค่าย

นกยูงฟ้อนหาง (มยูเรศฟ้อนหาง)

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ขัดจางนาง

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

เมขลาโยนแก้ว

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

กระต่ายต้องแร้ว

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

โองกระเบนตีเหล็ก

บังพระสุริยา

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ชักกระบี่สี่ท่า

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ประไลยวาต

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

กินนรรำ

UNIVERSITY OF ILLINOIS

กินนรรำ

UNIVERSITY OF ILLINOIS

มารกลับหลัง

รำยั่ว

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

นารายณ์ขว้างจักร์

ชักซอสามสาย

หลงใหลได้สิ้น

ตอนที่ ๓
ว่าด้วยเพลงฟ้อนรำ

ท่ารำต่าง ๆ เช่นเขียนไว้ในตำรา ที่จริงเปนแต่ส่วนหนึ่งหรือตอนหนึ่งของท่านั้น ๆ เพราะยังมีกระบวนฟ้อนรำที่จะตั้งต้นวาดวงไปถึงท่าเช่นเขียนไว้ และจะเยื้องกรายจากท่าเช่นนั้นเปลี่ยนเปนท่าอื่นต่อ ๆ ไปอีก กระบวนเช่นกล่าวนี้เรียกว่าเพลงรำ มีทั้งจังหวะช้าและจังหวะเร็ว ที่ในกรุงเทพ ฯ เรียกกันว่า "เพลงช้า" และ "เพลงเร็ว" แต่พวกลคอนชาตรีเมืองนครศรีธรรมราชเรียกว่า "เพลงครู" อันเพลงช้าเพลงเร็วหรือเพลงครูนี้ คือ คิดเอาท่ารำต่าง ๆ ในตำราไปเชื่อมต่อ ๆ กันเปนกระบวนรำ ความที่กล่าวนี้ ถ้าสังเกตดูเมื่อลคอนรำเพลงช้าก็จะพึงเห็น ด้วยย่อมตั้งต้นขึ้นท่า "เทพประนม" อันเปนท่าต้นในตำรารำเปนนิตย์ และยังถือกันเปนคติว่า ใครจะหัดเปนลคอนต้องหัดรำเพลงก่อนอย่างอื่น เพราะบรรดาท่ารำของลคอนอยู่ในเพลงช้าเพลงเร็วฤๅเพลงครูทั้งนั้น ใครรำเพลงได้ก็ซื่อว่าฟ้อนรำได้ตามตำรา ยังแต่จะต้องรู้จักเลือกท่ารำไปใช้ในเวลาจะต้องรำฉเพาะท่า สำหรับแสดงอารมณ์ตัวคนที่ตนทำบทในเรื่องลคร จึงหัดใช้บทเนื่องกับหัดรำเพลงต่อไป

สันนิษฐานว่าเพลงรำที่เรียกว่าเพลงช้าเพลงเร็วก็ดี ฤๅเพลงครูก็ดี ชั้นเดิมคงเอาท่ารำในตำรามาผูกไว้ทั้งหมดฤๅโดยมาก และในการเล่นลคอนนั้น ถ้าเมื่อใดประสงค์จะอวดฝีมือตัวลคอน ก็ให้รำเพลงแสดงว่าตัวลคอนนั้นเปนผู้รู้ตำราและอาจจะรำได้งามดังตำรา เพราะฉนั้น

ในบทละครที่กำหนดให้รำเพลง จึงมักมีรำเพลงแต่ยทนายโรงและนางเอก ชั้นเสนากำนัลฤายักษ์ลิงหามีที่จะให้รำเพลงโดยลำพังไม่ ถ้าความสันนิษฐานถูกต้องดังว่านี้ ละครที่เล่นกันแต่โบราณ เล่นเวลาหนึ่งก็เห็นจะมีรำเพลงเพียงครั้งหนึ่งฤๅสองครั้ง แต่เพลงที่รำนั้นคงยาวและรำนานจึงจบทำนองเดียวกับละครรำ "เพลงฝรั่ง" กันในชั้นหลัง ครั้นต่อมาจะเกิดแต่อยากอวดว่ามีตัวละครดีมาก ฤๅมิฉนั้นจะถือเคร่งครัดตามหน้าพาทย์ที่บอกไว้ในบทละคร ซึ่งเดิมเขาตั้งใจจะให้เลือกรำก็ได้มิรำก็ได้ ใช้รำเพลงไปเสียทุกแห่ง รำเพลงสิย่อมเปลืองเวลานานดังกล่าวแล้ว เมื่อรำหลายหนเข้าก็เกิดจำเปนต้องตัดท่าที่เคยมีในเพลงรำเสียบ้างให้รำเพลงแล้วเร็วเข้า ท่าในตำราจึงเหลืออยู่ในเพลงรำน้อยลงโดยลำดับมา ที่ละครฟ้อนรำกันอยู่ทุกวันนี้ มีท่าที่ยังคงใช้อยู่เห็นจะไม่ถึงครึ่งตำรา ถึงกระนั้นการที่ฝึกหัดรำละครกว่าจะรำได้สันทัดย่อมเปนการลำบาก ต้องฝึกหัดกันช้านานนับด้วยปี และมักต้องฝึกหัดมาแต่เล็กเมื่อตัวยังอ่อน จึงจะดัดได้ท่าทางตามนิยมว่างามในกระบวนฟ้อนรำ ที่ว่าตามนิยมนั้น เพราะตำราท่ารำที่ทำเปนรูปภาพไว้ จะเปนภาพอินเดียเช่นที่เทวสถานจิทัมพรัมก็ดี ฤๅภาพไทยเช่นที่มีแบบอยู่ในหอพระสมุด ฯ ก็ดีพ้นวิสัยที่มนุษย์จะทำได้ให้เหมือนกับรูปภาพทีเดียว ทำได้แต่พอใกล้ครูบาต้องแก้ไขประกอบกับความนิยมเห็นว่างาม เพราะเหตุนี้ไทยพม่าและชวาแม้หัดฟ้อนรำตามแบบอินเดียด้วยกัน แต่กระบวนรำละคร

ไทยลคอนพม่าลคอนชวาจึ่งผิดกันไปตามนิยมของชาตินั้น ๆ คงแต่พอจะสังเกตรู้ได้ว่าแบบเดิมได้มาแต่อินเดียด้วยกันเท่านั้น

ท่าลคอนไทยรำตามตำราเปนอย่างไร ได้ถ่ายรูปพิมพ์ไว้ให้เห็นเปนตัวอย่างต่อไปนี้ ทั้งลคอนชาตรีเมืองนครศรีธรรมราชและลคอนในที่รำกันในกรุงเทพ ฯ

หมื่นระบำบรรเลง (คล้าย พรหมเมศร์)
ครูละคอนโนห์รา จังหวัดนครศรีธรรมราช

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่าขุนศรัทธา

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่าน่าไม้ (หรือ ท่าครู)

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF [illegible]

ท่า เขาควาย (หรือราหูจับจันทร)

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่าจีบหน้า

THE LIBRARY
OF THE
UNIVER IT OF ILLINOIS

ท่า จับ ระบำ

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY

ท่ากินนร

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

Digitized by Google

ท่าเหาะเหิน

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่าฉากน้อย

ท่าฉากใหญ่

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่า สาม ย่าง (คือ ท่า ย่าง สาม ขุม)

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่าพรหมสี่หน้า

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่า วงอก

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่า แมลงมุม ชักใย

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

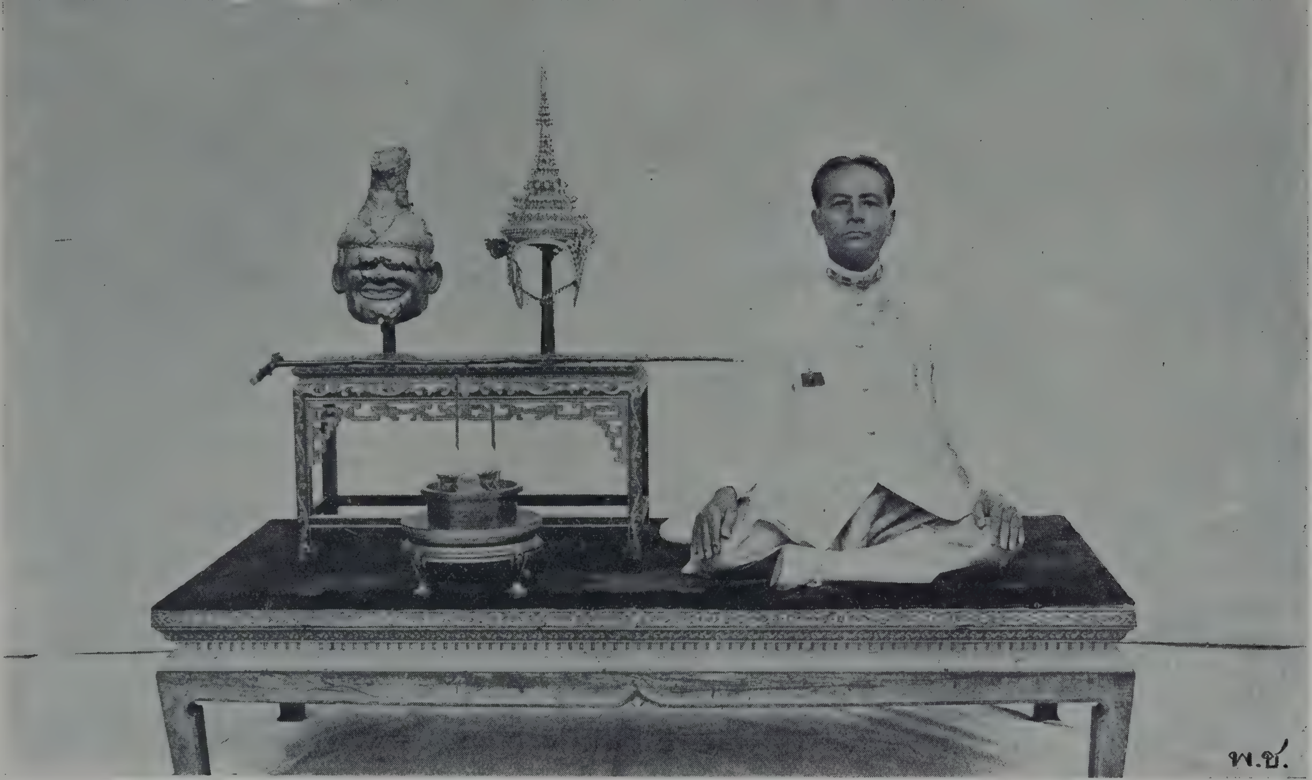

ทองดี พระราม

พระยานัฏกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต)

ครูละคอนหลวง

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

นางสาวเสงี่ยม นาวีเสถียร. นายวง กาญจนวัจน

กรมมหรศพ

เทพประนม

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ปฐม

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

พรหมสี่หน้า

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

สอดสร้อยมาลา

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ช้านางนอน

ผาลาเพียงไหล่

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

กังหันร่อน

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

แขกเต้าเข้ารัง

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

กระต่ายชมจันทร์

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF HAWAII

จันทร์ทรงกลด

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

พระรถโยนสาร

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

จ่อเพลิงกาล

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

หณุมานผลาญยักษ์

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

พระรามโก่งศร (พระหริรักษโก่งศิลป์)

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ช้างประสานงา (คชรินทร์ประสานงา)

ช้างสบัดหญ้า

ขี่ม้าตีคลี

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

สารถีชักรถ

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

กลดพระสุเมรุ

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ตระเวนเวหา

นาคม้วนหาง (นาคาม้วนหาง)

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

กวางเดินดง

หงส์ลีลา

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ชักแป้งผัดหน้า

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

เหราเล่นน้ำ

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

กินนรเลียบถ้ำ (กินนรินเลียบถ้ำ)

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ยังคิดประดิษฐ์รำ

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

กระหวัดเกล้า

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ตีโทนโยนทับ

งูขว้างค้อน

มัจฉาชมสาคร

กินนรฟ้อนโอ่

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

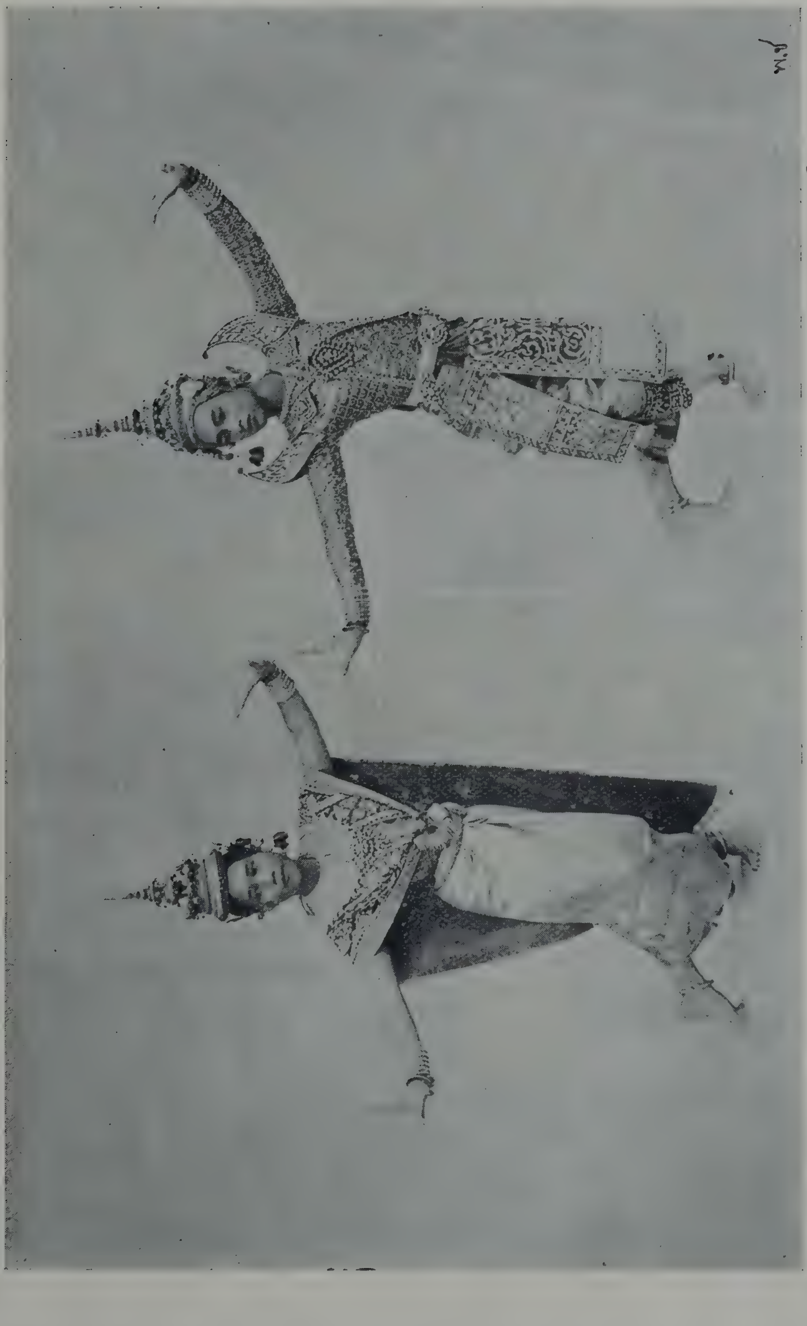

สิงห์ โตเล่นหาง

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

นางกล่อมตัว

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

บัวชูฝัก

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY of ILLINOIS

ขอนทิ้งอก

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

พระลักษณ์ แผลงฤทธิ์

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

เสือทำลายห้าง

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ช้างทำลายโรง

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ฉุยฉายเข้าวัง

UNIVERSITY OF ILLINOIS

พ.ฯ.

หนังหน้าไฟ

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

เครื่อวัลย์ พันไม้

เบื้องพายกฐิน

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

มังกรเล่นน้ำ (มังกรเที่ยวหาวาริน)

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ลมพัดยอดตอง

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ALBERTA

จีนสาวไส้

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

วิสัยแทงตรี

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ชนีร่ายไม้

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ขี่ม้า เลียบค่าย

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

นกยูงฟ้อนหาง (มยุเรศฟ้อนหาง)

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ขัดจางนาง

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF [illegible]

เมขลาโยนแก้ว

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

กระต่ายต้องแร้ว

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

โจงกระเบนตี่เหล็ก

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

บังพระสุริยา

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ชักกระบี่สี่ท่า

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF [illegible]

ประไลยวาต

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

กินนรรำที่ ๑

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

กินนรรำที่ ๒

มารกลับหลัง

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

รำยั่ว

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

นารายณ์ขว้างจักร์

ชักซอสามสาย

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

หลงไหลได้สิ้น

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ว่าด้วยท่าโขน

การเล่นของไทยเราที่อาศรัยการฟ้อนรำเปนหลักมี ๓ อย่างด้วยกัน คือ ระบำอย่าง ๑ ลคอนอย่าง ๑ โขนอย่าง ๑ การเล่นทั้ง ๓ อย่างนี้ ระบำเดิมเปนแต่การรำบำเรอเข้ากับเครื่องดุริยางค์มีคนขับลำนำ สำหรับดูฟ้อนรำที่งามประกอบกับความไพเราะเสนาะโสต หาได้เล่นเปนเรื่องไม่ ลคอนนั้นเล่นเรื่องนิทานต่าง ๆ ประกอบกับการฟ้อนรำขับร้องและเครื่องดุริยางค์ เพื่อให้เห็นจริงสนุกสนาน ส่วนโขนนั้นเดิมเล่นเปนการพิธีเฉลิมพระเกียรดิพระเปนเจ้าในไสยศาสตร คือพระอิศวรพระนารายณ์เปนต้น เพื่อแสวงสวัสดิมงคล เล่นแต่เรื่องเนื่องในอวตารพระเปนเจ้าเช่นเรื่องรามเกียรดิซึ่งมีมนุษย์ยักษ์และลิง พวกผู้เล่นก็ต้องหัดท่าทางต่างกัน เปนมนุษย์บ้าง เปนยักษ์บ้าง เปนลิงบ้าง ต้นตำราเดิมของโขน พวกพราหมณ์ก็พามาจากอินเดียเหมือนกับตำราระบำและลคอน แต่ตำราเดิมทีเดียวจะอย่างไรหาปรากฏชัดไม่ ได้แต่สันนิษฐานตามเค้าเงื่อนที่ปรากฏอยู่ในลักษณพระราชพิธีอินทราภิเษก ซึ่งว่าให้ตำรวจแต่งเปนยักษ์ มหาดเล็กแต่งเปนเทวดาและวานร เล่นชักนาคดึกดำบรรพ์ ดังนี้ เข้าใจว่าโขนชั้นเดิมเห็นจะเล่นทำนองเดียวกับ "แสดงตำนาน" ที่เราเล่นกันชั้นหลังนี้ ไม่ได้ฟ้อนรำ ต่อนานมาเมื่อเล่นโขนกลายเปนเครื่องมหรศพอย่าง ๑ จึงได้ใช้ฟ้อนรำ พวกที่เปนมนุษย์รำตามแบบตำรารำที่กล่าวมาแล้ว พวกที่เปนยักษ์และเปนลิง

มีแบบหัดท่ายักษ์และท่าลิงไปต่างหาก แต่แบบนั้นนอกจากที่ทรงจำฝึกหัดกันสืบ ๆ มา หาปรากฏว่ามีตำราเหลืออยู่ไม่ แบบที่ฝึกหัดกันมานั้น กำหนดแต่ว่ามีท่าอันเปนมูลในฝ่ายยักษ์ ๖ ท่า ฝ่ายลิง ๖ ท่า ใช้ท่าที่เปนมูลนี้ประสมกันเปนเพลงรำ และใช้บทต่อไป ได้ถ่ายรูปท่ารำของยักษ์และท่ารำของลิงพิมพ์ไว้ในสมุดเล่มนี้ด้วย.

ทองใบ ทศกรรฐ
พระยาพรหมาธิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต)

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ทศกรรฐ นั่งเมือง ท่าที่ ๑

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

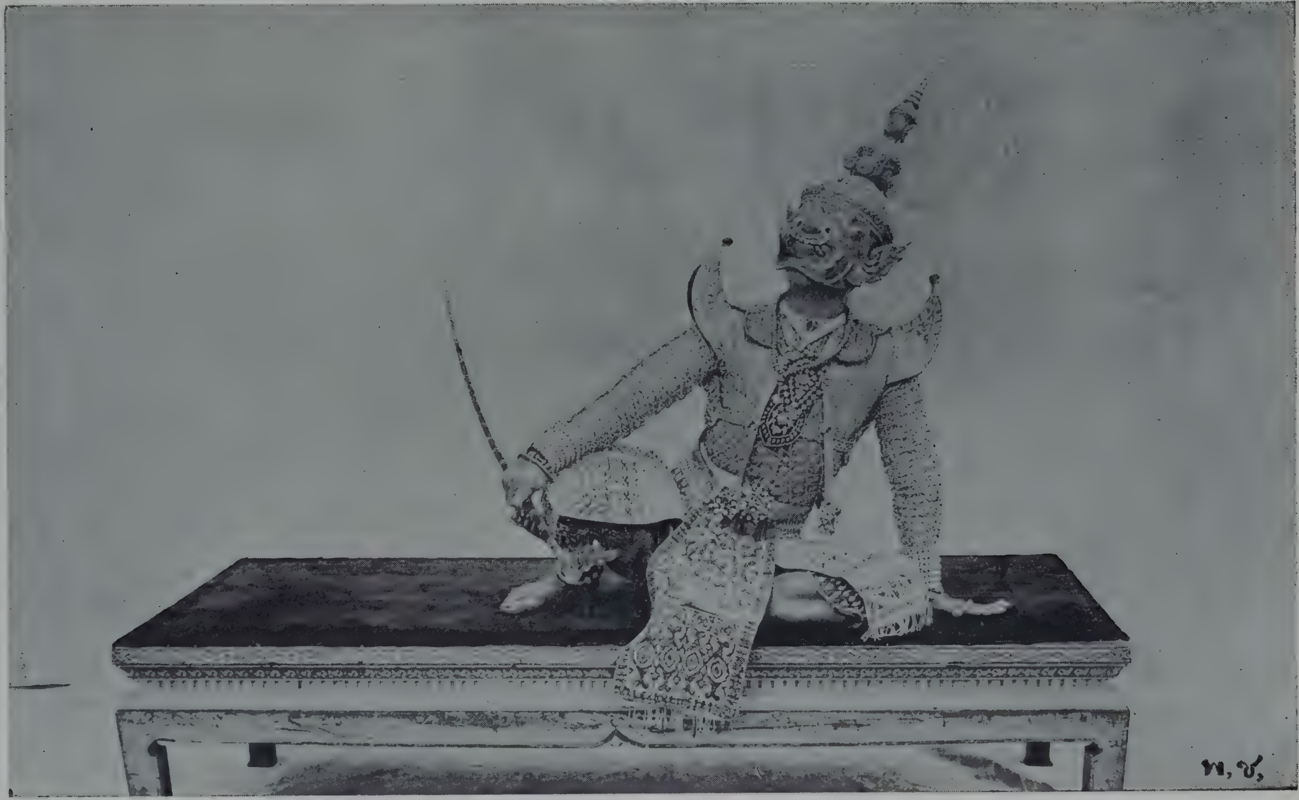

ทศกรรฐ นั่งเมือง ท่าที่ ๒

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ทศกรรฐ นั่งเมือง ท่าที่ ๓

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่ายักษ์ที่ ๑

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่ายักษ์ ที่ ๒

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่ายักษ์ ที่ ๓

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่า ยักษ์ ที่ ๔

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่ายักษ์ที่ ๕

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่ายักษ์ที่ ๖

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ทศกรรฐลงสวน

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ทศกรรฐ รำฉุยฉายที่ ๑

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ทศกรรฐ รำฉุยฉาย ที่ ๒

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ทศกรรฐ รำฉุยฉาย ที่ ๓

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ทศกรรฐ รำ ฉุยฉาย ที่ ๔

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY

ทศกรรฐ รำฉุยฉาย ที่ ๕

THE LIBRARY
OF THE

แม่ศรีเพลงเร็ว

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ทศกรรฐโศก

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

พันเด็กชาเอก สุด คชจันทร

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่าลิง ที่ ๑

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่าลิง ที่ ๒

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่าลิงที่ ๓

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่าลิง ที่ ๔

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่าลิง ที่ ๕

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่าเชิด

THE LIBRARY
OF THE
[illegible]

ท่า มอง เสี้ยว

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY

ท่าลิงโซ

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่าขู่

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ท่าคว้า

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLIN

ท่าหย่อง

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ถวายลิง ที่ ๑

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

THE LIBRARY OF THE
MAY 2 1924
UNIVERSITY OF ILLINOIS

ถวายลิง ที่ ๒

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
394.3 D18S C001
Siamese art of dancing
3 0112 088328700